Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА,
НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ✶ ШОАТТА, 28 ИЮЛЬ, 1990 ШУ. ✶ № 82 (7896). ✶ Мах 3 кеп.

НАЬНА МЕТТА—ДУКХАГIА ТЕРКО

ХIанз тха коллективо керттера теркам тIабохийт укх шера эггара хьалха школе деша долхача берашта цар шоай наьна метталара учебникаш ханнахьа арахецара, — йоах «Книга» яхача Нохч-ГIалгIай издательско - полиграфически объединене директора Х. Х. Дзейтова. — Занятеш йола — ялале хьалха цхьоалагIча классе дешаргдолча берашта кийчдергда бос бола иллюстрацеш а йолаш нохчийн гIалгIайн меттала математика учебникаш. ХIаьта уж книжкаш планагIа хьатIадоагIача шера мара арахеца доагIаш дацар. Нохч-ГIалгIай АССР халкъа образоване министерствас дехарагIа укх шере а арахец уж, царца республика школаш Iалашъергйолаш.

Из атта декхар дац. ХIаьта алхха коллектива ший низаца чакхдоаккхалургдолаш а дацар. Из кхоачашдара коллективана новкъостал дир Российски Федераце Госкомиздатои Смоленски полиграфически комбинатои. Цар делар зIамигача берашта дола книжкаш дара эша каьхат, кийчйир бос бола диапозитиваш. Уж материалаш яцар объединенега, тIаккха уж ца хилча учебникаш хьаде торо а яцар.

Укхаза белгалдаккха доагIа укх тIеххьарча шерашка республика городашкарча школашка а нохчийн гIалгIайн меттаж хьеха долаларца дувзаденна наьна метталара учебникаш ца тоъандаь, уж дукхагIа арахеца дезаш хилар.

ЦхьоалагIча классе дешадолхача берашта дола математика иллюстрированни учебникаш махулла сихагIа арадахара тIехьа болх беш ба хIанз объединене болхлой.

ХIаьта кхыча планови изданеех аьлча, цу хьакъехьара дерригаж книжкаш йиллача ханал дикка хьалхагIа арахийцад.

Кепатеха арахийцад ялхлагIчеи ворхIлагIчеи классашка дешаргдарашта дола нохчийн гIалгIайн литература хрестоматеш, абаташ, царна эша прописаш. Укхаза белгалдаккха доагIа прописаш объединене эггара хьалхара арахецаш хилар. Цар доккха новкъостал дергда хьехархошта берашта дешар хьехара а дешархоша шоашта хьахьехар дикагIа Iомадара а.

Цул совгIа, цхьан ханна коллективо болх бу хьатIадоагIача шера дола школашта эша учебникаш арахецаш а. ХIаьта уж хургда укх дешара шера долчул шозза дукхагIа — 20 учебник. Царех 8 арахеца деза бос бола иллюстраци а йолаш. Бе беза болх дукха ба. Укх шера дерригаж учебникаш йиллача ханал хьалха арахийцад. Иштта арахеца лерхI хьатIадоагIача шера дола книжкаш а.

Советски Союза Коммунистически парте
УСТАВ
КПСС XXVIII съездо чIоагIдаьд

Советски Союза Коммунистически парти адамий юкъарча ганзай кIийлен тIеи коммунистически идеала тIеи программни де лерхIараш кхоачащдара СССР гражданий лоIамагIа вIашагIкхийтта организаци я, Маркса, Энгельса, Ленина идеяш творчески дегIа а йоалаеш, прогрессивни общественни уйлана карагIдаьннарех пайда а эцаш, интернационализмака тIехьа а йолаш, цо ше де лерхIаш оттаду мехка гуманни, демократически социализм хьалъелга, саг кортамукъа, массе а оагIорахьа дегIаахара хьалаш Iалашделга. Шоашта социализм хержача болхлой класса, ахархой, интеллигенце, кхыча социальни наьха хьашташ увтта а ду, лора а ду, дукхача къамий советски обещства граждански барти консолидации хилийта гIерт.

КПСС ший болх бу Программан Уставеи кIийлен тIа. Парте, цун организацеша гIулакхаш ду СССР Конституце, союзни, автономни республикай Конституцей, советски законий кIийлен тIа.

I. ПАРТЕ ЧЛЕНАШИ ЦАР БОКЪОНАШИ ДЕКХАРАШИ

1. КПСС член хила йиш я 18 шу даьнна, парте Программа могаеш а Устав кхоачашдеш а, цун юххьанцарча цхьан организаце болх беш, материальни средствашца парти хьаллоацаш вола СССР гражданин.

2. Парте беррига членаш цхьатарра бокъо йолаш ба. КПСС члена бокъо я: парте чурчеи арахьарчеи политика, парте чурча вахара дешаш увттаде а паргIатта дувца а, решенеш еча дакъа лаца, ший общественни балха тIа партийни организацес политически хьаллоацаши гадоаккхаши хила, партийни органашка харжа а хержа хила, цар балхах йола информаци шийга кхоачаш хила, моллагIча партийни органа а моллагIча коммуниста а оценка яла, критика е моллагIча а партийни инстанце заявленеш, предложенеш яхьийта, цунгара жоп доагIаш хила, цун предложени, цун балхах е леларах дола дош дувцача партийни органа балха юкъе дакъа лаца.

Коммуниста бокъо я Конституцеги советски законашкеи хьежжа болх беча общественни организацейн боламийн балха юкъе дакъа лоацаш хила. КПСС член кхыча партешта юкъе волаш хила йиш яц.

3. КПСС член декхарийла ва ший политически культурни боарам лакхбеш хила, парте идеяш дIайовзийта, цун программни де лерхIараш кхоачащдараи общественни авангардни позицеш Iалашъяран, халкъий доттагIал чIоагIдара тIехьа къовсам лоаттабе, къахьегама коллективашкеи бахача наха юкъеи КПСС политически никъ дIахкахьа, партийни решенеш кхочашъе, членски партийни взносаш дIатела, къахьегача хьокхаме хила, законность а общественни морала нормаш а лоаттаеш хила.

4. КПСС членалла саг хьаэц парте воагIачун заявленегIа индивидуальни порядке. КПСС членалла саг хьаэцарах решени ю юххьанцарча партийни организаце собране, из хоадам беш а я. Юххьанцарча партийни организаце шийна хетачогIа КПСС-е воагIачоа тохкам бара шерга кхаччалца ха йилла йиш я, хIаьта иштта парте шин члена тешал оттаде а.

КПСС-е лелаш да цаI дола партийни билет, парте члений учета порядок оттаю КПСС ЦК-ас.

Коммунист партийни учете латт юххьанцарча организаце цо болх беча е вахача моттиге ший лоIамагIа.

30 шерал чухьнахьа доацаш парте хьинаре болх баьча КПСС члена юххьанцарча партийни организаце решенегIа «КПСС ветеран» яха сийлен цIи яла йиш я.

Нагахьа санна парте член унахцIено бахьан е ха яьнна хилара тIагIолла партийни вахара юкъе дизза дакъа лоацалуш веце, тIаккха цо шеи заявлени елча юххьанцарча партийни организаце бокъо я хадданза беча балхахи членски взносаш теларахи из мукъавалийта.

5. КПСС членство юххьанцарча партийни организаце дIайоаккх цун инициативагIа е лакхехьа латтача органа предложенегIа парте члено КПСС Уставо дIадехарашца тардала йиш йоаца гIулакхаш дарахи леларахи.

Парте членство иштта дIайоал парте члена ший лоIаме КПСС-ера дIаваларах йолча, юххьанцара партийни организаци хьожаргйолча заявленегIа а.

КПСС членалла хьаэцарах а партера дIаваккхарах а йола решени бокъонца мегаш лерхI, нагахьа санна коммунистий цу организаце учете латтарех ахаиел дукхагIбараш цунна тIехьа бале.

Партийни дисциплинеи общественни морала нормаши толхаярах парте членашта замечани е выговор яра хьисапе партийни кхетам балара а воздействи яра а гIулакхаш де мегаргда.

Партера дIаваьккхачун е взыскани яьчун бокъо я парте тIахьожама органашка апелляци яла. Апелляцега хьож из дIачуеннача дийнахьа денз шин бетта йолча хана.

II. ПАРТЕ ЧУХЬАРА ДЕМОКРАТИ

6. КПСС яха и ях, болх беш а я идейни общностеи, партийни новкъосталеи, партийни вахаре самоуправлени, партеи къаьсттача коммунистеи цхьана доагIаш хилара, партийни наьха Iаьдал а кхетаме дисциплина а Iалашъеча демократически принципай кIийлен тIа.

Парте мукъалу хетараш ала, тайп-тайпара уйлаши платформаши йиста, гуччахьа критичеи самокритикеи е. Къаьсттача организацей боарамашка, КПСС бIарчча хьайийцача общественни партийни вахара актуальни дешай хьакъехьа дискуссеши референдумаши е йиш я. Уж ю кулгалдечеи исполнительни органий инициативагIа, хIаьта иштта йоагIаш йолча организаце членех кхоалагIча дакъал кIезигагIа боацараш вIашагIтохача партийни организацеша дIадехарагIа а.

7. ЮххьанцарчаргIара йолаенна КПСС ерригача организацеша а дакъа лоац парте политика оттаеча. Шоай чура вахари болхи вIаштIехьбоаккхача шоай лоIаме я уж. Парте программни лерхIарашта духьал йоацеи КПСС Уставо еннача полномочейгIа тIаийцаи йола цар решенеш дIаяха йиш яц лакхе латтача органий, персональни дешай хьакъехьа ярашкара дIанйккхача. Нагахьа санна цу органех моллагIа яр а бокъо йолаш я къовсаме латта дош къоастадара юххьанцарча партийни органашка, юкъарчал доацаш коммунисташка кхайка е референдум е.

8. Партийни организацешеи партийни органашеи болх бу коллективности персональни бехктохамеи болаш, субъективизми цхьан сага Iаьдали хургдоацаш.

Партера кулгалдеш йола органаш я юкъара собрани, конференци, съезд. Уж бокъо йолаш я, нагахьа санна ахаиел дукхагIбараш тIахуле, хIаьта отчеташи хоржамаши хулача хана партийни организаце е хержача делегатех кхаь дакъах шин дакъал кIезигагIбоаца нах юкъе хуле. Кулгалдеча партийни органаша хорж исполнительни органаш (бюро, комитет) а тIахьожама органаш а (тIахьожама комисся).

Партийни органий йиш я балха керттерча лостамий хьакъехьара массазара е ханна йола комиссеш вIошагIтоха, хIаьта иштта цар балха юкъе дакъа лоацаргдела коммунисташи кхыбола гражданаши болча формех пайда эца а.

9. Парте организацеша, хержача органаша болх бу гласность йолаш, Iалашъю партийни решенешка хьежжа партийни собраней, конференцей, съездий, исполнительни тIахьожамеи органий заседаней открытость, цар партийни прессе дакъалоацилга, документий, программай проекташ, тIаийца соцамаши кхыйола материалаши арайоахилга. Партийни комитеташа, юххьанцарча парторганизацеша хан-ханнахьа дIахойт коммунисташкеи лакхе латтача партийни органашкеи шоай балхах дар. Коммуниста бокъо я ший юххьанцарча организаце бюро е парткома заседанешка хила. Хержача партийни органа члений бокъо я цунна отчет луш йолча органий заседанешка паргIатта хила, хIаьта иштта бокъо я партийни органеи цун аппаратеи карадолча документех пайда эца а.

10. Партера кулгалду, исполнительни тIахьожамеи органаш хержа я. Уж хорж къайлагIа кхадж а тоссаш. Кхадж тоссача спискана юкъе хьаштдола дукха кандидатураш хила йиш я. Хоржамаш деш парте члений бокъо я оттадаь доазув доацаш кандидатураш оттае, царца ший яр а. Хержа лоархI собране, конференце, съезде, партийни комитета пленуме, тIахьожама комиссе кхадж тоссача юкъе дакъа лоацаш хиннача КПСС членех ахаиел тIехбараша тIехьа кхадж тесса бале.

Районни, городской, окружной, областной, краевой, республикански конференцешка, союзни республикай съездашка, КПСС ерригсоюзни конференцеи съездеи бохийта делегаташ хорж оттае декхарийла а йолаш юххьанцарча партийни организацеша кандидатурш увттаеш, партийни округашка гIолла коммунисташа, доагIаш махилвара, гуччахьара голосовани а еш.

Партийни комитеташеи тIахьожама органашеи конференцешкеи съездашкеи бохийта делегаташ харжара порядок къоастаю йоагIаш йолча партийни комитето юххьанцарча, моттигерча партийни организацей решеней кIийлен тIа.

Юххьанцарча партийни организацей бакъо я лакхерча партийни органий составе яхийтара йолча кандидатурай хьакъехьара предложенеш юкъейоалае, царга уж органаш. вIашагIтеха конференци, съезд хьожарг а йолаш. Партийни комитеташ, тIахьожама комиссеш иштта хержа хила йиш я лохехьа латтача организацеша шоай викал юхаваккха бокъо йолча викалаша духхьалара делегировани яра наькъаца.

11. Партера райкома а тIехболча а боараме йолча хержача органий членаш хорж цу гIуланха тIа шин юкъал тIех йоацача хана. Парте член шин партийни комитетал е тIахьожама комиссел тIех юкъе волаш хила йиш яц. Парте исполнительни тIахьожамеи органий ссстав йизза кердаяккха а харжа а йиш я цар полномочеш чакхъялалехьа. ДешагIа хьож йоагIаш йолча организаце членех кхоалагIча дакъал кIезигагIа боацараш вIашагIкхетача партийни организацеша дIадехарагIа е хержача органа цхьаболча е берригача членаша еннача шоай лоIаме отставке бахарау йолча заявленегIа.

Дерригa боарамий партийни комитетий секретараш, тIахьожама комиссей председателаш хорж цхьан ханна уж цу органий членалла а хоржаш йоагIаш йолча конференцешкеи съездашкеи е делегаташта хетачогIа, партийни комитетийи тIахьожама комиссейи пленумашка. Уж отчет яла езаш ба йоагIаш йолча партийни комитета е тIахьожама комиссена, моллагIча парторганизаце учете латт, партийни аппарата организаце йолчунгара дIанйккхача.

12. Партийни комитеташи тIахьожама органаши отчет тела декхарийла я уж вIашагIтехача партийни организацешта. Хержача органа хIара член декхарийла ва шеи хержача е могаваьча партийни организацешта ший балхах отчет яла.

13. Решенеш еча хана партийни организацеши цар органаши декхарийла я дерригача хетарашка хьажа. ДукхагIбараша тIанйца решени массане а кхоачашъе йоагIаш я. КIезигагIбарий бокхо я шоай позицеш партийни собранешка, конференцешка, съездашка, исполнительнии тIахьожамеи органий заседанешка, массови информаце средствашка лоаттае, содокладаш еш къамаьл де, къаьстта хетар протоколашк тIа дIаязде, шоай организаце е лакхерча органашка къовсаме долча дешашка шозлагIа хьожилга хьадеха.

Партийни комитеташкеи тIахьожама комиссешкеи, цар бюрошка, президиумашка барт ца кхеташ моттиг эттача решене проект цIаькха ювца оттаю, кхаь дакъах шин дакъал кIезигагIа йоацаш голосаш хилча тIа а эц.

Съездий, конференцей, собраней решенеш партийни организацеша кхоачашъе йоагIаш я. Комитетийи бюройи решенеш кийчъеча хана уж йоагIаш йолча партийни организацешка ювц, тIанйцачул тIехьагIа кхоачашъе езаш а я.

14. Парте хержача органаша шоай полномочеш йолча хана хьаю керттерча даькъе цар балха информационно-аналитически, прогнозно-социологически, консультативни гIулакх деш йола аппарат. Партийни аппарат вIашагIтох юххьанцарча партийни организацей рекомендацегIа. Партийни аппарата болхлошта доагIаш да къахьегама законодательство.

15. Партийни организацейи комитетийи бокъо я шоай средстваех е кхыча организацешца цхьана газеташ, журналаш, бюллетенеш, пропагандистски, справочно - информационни кхыйолеи материалаш арахеца. ЙоагIаш йола редакцеш яхка, хIаьта иштта телерадиовещане студеш хьае а. Массовой информаце партийни средстваш партийни организацеи комитетийи органаш я, цар кулгалхой хорж партийни комитета йоагIаш йолча партийни собране, конференце, съезде, пленуме. Информаце центральни партийни средстваш декхарийла я областной, краевой, республикански партийни организаце дIадехарагIа заявленеши кхайкаралаши арадаха, хIаьта моттигера кепайоазув — юххьанцарча организацей документаш арадаха.

III. ПАРТЕ ОРГАНИЗАЦИОННИ СТРОЕНИ

16. КПСС хьаю территориально - производственни белгалонагIа. Парте кIийле я коммунисташа болх беча е бахача территоре тIа вIашагIкхеташ йола юххьанцара организацеш. Парте структурана юкъейолх иштта районни, городской, окружной, областной, краевой, автономни республикай, союзни республикай компартешка вIашагIкхеташ йола партийни организацеш.

Коммунистий инициативагIа хьае а болх беш хила а йиш йолаш я парторганизацей секретарий советаш, партийни клубаш, теоретически семинараш, дискуссионни центраш, парте ветераний советаш, хьаштийи проблемайи хьакъехьара коммунисташ вIашагIкхетара кхыйола формаш. Юххьанцара партийни организацеш а йоацаш, КПСС программни установкаш тIа кIийле а лувцаш, цар дувц тай-тайпара дешаш, царех йола шоай позицеш увттаю, моллагIча а боарама партийни комитеташ хьожаргйолаш предложенеши проекташи юкъеяхь.

КПСС-е мегийташ дац шоай чура дисциплина а йолаш фракцеш хьаелга, но доазув оттадаш дискуссеш йолча хана платформашта тIагIолла коммунисташ вIашагIкхетара.

ПАРТЕ ЮХХЬАНЦАРА ОРГАНИЗАЦЕШ

17. Юххьанцара партийни организацеш хьаю КПСС членех кхаьннел кIезигагIа саг воацача цар собране решенегIа, парте йоагIаш йолча райкомо, горкомо дIа а язъю.

Юххьанцарча партийни организаце йиш я ший составе партийни группаши цеховой организацеши хьае. Цун решенегIа царна яла йиш я КПСС-ерча членстваца дувзаденнача дешай хьакъехьа юххьанцарча организацей бокъо.

Ший балха хьадда дола декхараши хьалаши теркал а деш, юххьанцарча партийни организацеша шоай лоIаме къоастаду парте дIаэцареи КПСС-ера членство даяккхареи, ший структура, балха лостамаши методаши къоастаяра, собранеш яра йовкъийн порядкан, политически акцей, финансово - боахама балха дешаш, советски кхыча общественни организацешца гIулакхаш леладу.

Юххьанцарча партийни организацеша дIа а йовзийт, кхоачаш а ю партийни решенеш, къахьегама коллективашка, территоре тIа парте идеологически, политически, организационни гIулакхаш ду, экономически социальнии декхараш кхоачашдара влияни ю, социальни нийсхо лораю.

Юххьанцарча партийни организацей бокъо я партийни съездаш, конференцеш, партийни комитетий пленумаш кийчъеча хана проекташ увттае, моллагIча а партийни органа решенех шийна хетар ала, цунна доагIаш дола жоп дала из орган декхарийла а я. Цар йиш я дерригача боарамий партийни органий составера шоай учете латта е цу органашка могабаь коммунисташ юхабеха.

18. Текущи болх бара юххьанцарча партийни организаце собране (конференце) шин-кхаь шера лаьрхIа партийни бюрон (комитет) цун секретари хорж, хIаьта иштта коммунисташта хетачогIа тIахьожама (ревизионни) комисси. 15-нел кIезигагIа коммунисташ боацача партийни организацешка собране оттаеча хана а порядкагIа я партийни организаце секретарь, цун заместители хорж, партийни группашка — партгрупорг.

ПАРТЕ РАЙОННИ, ГОРОДСКОЙ, ОКРУЖНОЙ, ОБЛАСТНОЙ, КРАЕВОЙИ АВТОНОМНИИ РЕСПУБЛИКАЙ ОРГАНИЗАЦЕШ

19. Юкъарчал доацаш юххьанцара организацеш вIашагIтохаш йола районнии городскойи партийни организацеш парте опорни структурни звено я.

Районни, городской партийни конференце пхе шера хорж районни, городской партийни комитет, хIаьта иштта тIахьожама комисси а. Партийни комитета решенегIа, йоагIаш йолча тIахьожама комиссе предложенегIа е цу организаце кхоалагIча даькъал кIезигагIа боаца членаш вIашагIтохача партийни организацеша дIадехарагIа аргIана йоаца партийни конференци гулъю.

Районни, городской партийни комитето юххьанцарча организацешта хетар теркал а деш, ший пленуме хорж райкома, горкома бюро.

Парте райкомаша, горкомаша коммунистий учет лелаю, юххьанцарча парторганизацей болх вIашагIтох, царца цхьана вIаштIехьбоаккх парте политикеи решенеши къахьегама коллективашка а гражданаш бахача моттиге а кхоачашъяра болх, обещственности Iаьдала органаши хьожарйолаш юкъейоалаю хьадда йола социально-экономически, культурни, кхыйола проблемаш. новкъостал ду уж кхоачашъяра.

20. Автономни республикай республикански, краевой, областной, окружной партийни организацеш автономни республика, края, области, округа доазонашка болх бу парте политика кхоачашъяра, шоаш тIанйца решенеш а лакхе латтача партийни органий соцамаш а кхоачашделга Iалашду.

Автономни республикай республикански, краевой, областной, окружной партийни конференце пхе шера хорж йоагIаш йола партийни комитет, хIаьта иштта тIахьожа-

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ГIУЛАКХАШ КЕРДА, БАКЪДАР МЕТТАХЬА ДУЖАШ

Халкъа депутаташ харжара итогаш, республика Конституце тIа ду хувцамаши тIатохараши, унахцIено лораяра база чIоагIъяр, рыночни экономикага довлара концепци, халкъа Iаьдала механизм — уж а кхыдола актуальни а дешаш дийцар Нохч ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума 23 июле хиннача заседане.

Заседани еш вар республика Лакхехьарча Совета председатель Д. Г. Завгаев. Юххьанца дIайолаелар из гIулакхаца, бакъда меттахьа дужадеш дувца а. Иштта хилар из дувца оттадаь дешаш лоархIаме, преседателал деш волчун компетентность, хьинар долаш, цхьа моллагIа ха йоцца проблемаш бокъонца а кIоарга а ювца, нийса йола решенеши рекомендацеши Президиума членаш чIоагIгIа хьаштдолаш хилар бахьан долаш.

Республике депутатски мандаташ бахьан лаьттача ирача къовсамо РСФСР, НГIАССР, моттигерча Советий халкъа депутаташ харжара итогаш хьагайташ санна хIама дир. Цу деша хьакъехьа информаци луш Центризбиркома председатела М. А. Мамаева къамаьл даьчул тIехьагIа Президиума дукхача членаша белгалдаьккхар эггара лоархIаме йола из компани кийчъеча а дIахьоча а хана кIезига доацаш гIалаташ дань хилар. Из доагIа эггара хьалха паччахьалкхеи Iаьдала органашка кандидатураш хьахаржарах, ерригача этапашка царех эггара толашагIбараш хьаллацарах. Заседане дийцар цхьаболча кандидаташеи цар доверенни нахеи хоржамашта хьалхарча къовсаме ца доагIа гIулакхаш дань, цкъаза хоржамех дола законаш телхадаь хиларах. Харжархошта хьалхашка тхоашта дулургдоацар дергда яхаш уж тIенабаха гIерташ моттигаш хиннай. овзаш я цхьаболча кандидаташа дукхагIа шоашта тIехьа кхадж тассийтар дукха шоаш болча гIулакха тIара хьалах пайда ийцалга. «шоай» хоржамий округашка тайп-тайпара товараш кхахьийтад, цар территореш тоаяйтай, кхыдола гIулакхаш даьд. Заседане белгалдаьккхар цкъаза окружнойи участковни хоржамий комиссей членаша хоржамех дола закон дохадеш моттигаш хиннай хилар.

КIоаргга а массе оагIорахьа а анализ е еза хоржамий итогий, довза деза харжархоштеи халкъа депутати Советаштеи хетар, уйла яь, дIахо йодача хана хоржамех дола республикански законодательство эргадаьккха тоадарах йола предложенеш йоалае еза. ЛоархIаме да хIара депутато хьинарегIа болх бергболаш, Советий нахацара бувзамаш шер а чIоагI а дергдолаш хIама дар.

ЧIоагIа дискусси йолаелар «Нохч-ГIалгIай АССР Конституце тIа (Керттерча Закона тIа) хувцамаши тIатохараши дарах» а «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутата статусах» а долча Законий проекташка хьожача хана. Царех йола докладаш еш къамаьл дир республика Лакхехьарча Совета законодательства, законноста, правопорядка дешай хьакъехьарча массазарча комиссе председатела В. Т. Сагаева. Проекташта иштта боккха теркам тIабахийтар кхетадеш да, дувцар мадий Нохч-ГIалгIайчен территере тIарча политически партей, дукха нах юкъеболча боламий балхах, халкъа депутатий балхах, полномочеех, бокъонех йолча 6-чеи 7-чеи статьях. Из бокъонца дийцачул тIехьагIа царга кхы тIа массазарча комиссешка хьожаргболаш, хIаьта цул тIехьагIа бухсоцаш йола тексташ Лакхехьарча Совета аргIанарча сессена хьалхашка яхьаргйолаш решени тIанйцар.

КIезигагIа ха йоайир республика Лакхехьарча Совета Регламента проект ювцаш (доклад йир Советий балха дешай хьакъехьарча отдела заведующе М. М. Керимова). Бакъда укхаза а хилар вIашдухьалара уйлаш. Юххера цига а оттадир замечанеши тIатохараши теркал а деш, массазарча комиссешка проект кхы тIа тоае. уж вIашагIтоха, хьожаргйолаш смена хьалхашка яхьа.

Иизза йола «Экзамен» оттайир НГIАССР Министрий Совета председатела заместитела, Госплана председатела А. А. Мальсаговнеи унахцIено лараяра министра М. А. Кадиевнеи Президиума членаша Нохч-ГIалгIайчен бахархой унахцIено лораелга тоадареи унахцIено лораяра материально-технически база чIоагIъяреи программа кийчъеш ду гIулакх дувцача хана. Долла хIама довза ловш дар: атта доаца гIишлон гIулакхаш, юрта медицински учреждененшка телефонаш яхкар, уж оборудованеца, аппаратураца, инструменташца Iалашъяр, кадраш кийчъяр. Цу а кхыча а дешай хьакъехьа кIезига йиннар цIенхаштара замечанеш, республикана лоархIаме йола из программа кийчъелга сихдара а из кхоачашъяра а тIаерзаяь гIулакхалара предложенеш йоалайир. Программа оттаеча цхьан ханна хьембоацаш унахцIенон объекташта проекташ оттае, уж хьалъе йолае еза предприятеша, колхозаша, совхозаша, аьлар Д. Г. Завгаева, цу гIулакха терко ца еш. бехктокхаме ца хеташ хила йиш яц, республикага массе а боараме кхоачача новкъосталах бизза пайда эца а хьаллаца а деза. Программах дола тIеххьара дош аргIда сессе доакъашхоша, бакъда вай цунга кхача деза бокъонца уйла яь а кIилен тIа оттадаь а документ из хургдолаш.

Боккха теркам тIабохийташ ладийгIар рыночни экономикага довлара концепции предприятешкара, объединенешкара, организацешкара йоагIача налогех долча Нохч-ГIалгIай АССР Закона проекти кийчъеш деча гIулакхах НГIАССР Министрий Совета председатела заместитела Р. И. Зыгаловас баьча хоамага. Рынка хьалашка республике мишта вахаргва, сен чотагIа лакхдергда цун бюджета доходной дакъа, социально-культурни сфера дегIайоалаяра средстваш мичара яхьаргья, баха нах социально мишта лорабергба? Цу хаттарашта хIанз хьадда жоп дала хала да. хIана аьлча хIанзарчоа союзни боараме уж доацандаь. Из иштта дале а, заседане дукхача доакъашхоша белгала мадаккхара, экономически проблемаш кхоачашъяра цхьадола хIамаш гучадувл. Хетаргахьа Лакхехьарча Совета аргIанарча сессе ладувгIа дезаргда цу хьакъехьа деча гIулакхех йолча лоацача информацега, депутаташа рыночни гIулакхашка довлара, республика бюджет хьахилара гIулакхаш къоастадерг а хьаллоацарг а долаш.

Меттех лаьца Нохч-ГIалгIай АССР-а Закон кийчдарах дувцаш (цу хьакъехьа информаци яьр вар къамий политикахи къамашта юкъерча гIулакххи йолча комиссе председатель А. М. Бугаев) цхьа хIама гучадаьлар. Из проблема а цун проект а ювцаш я миччахьа а ший хьашдолча а. ХIаьта а комиссе доакъашхой альтернативни проект оттае аьнна кхайкарал дича дийша нах, специалисташ из дош теркал ца деш Iийра А. М. Бугаевна хетарах цу Закона проект сессе ювца оттае сихвала везаш вац. Из ювза еза цхьан исторически цхьан башхлен ханаца е метта. Ди аьнна цIи а тилла къаман юкъара цIей хила деза цу деша хетадаь. Яь замечанеш а тийна предложенеш а чулоацаш из проект дIахо хувцаш, эргайоаккхаш беча балхах хоам бе сессега аьнна цу комиссена дIатIадиллар Лакхехьарча Совета Президиумо.

Иштта заседане дийцар Нохч-ГIалгIай АССР-а Лакхехьарча Совета Секретариатах йолча Положенех дола дош, шоллагIча ах шера Президиума бе безача балха план, кхыдола дешаш. АргIанара сессе хургйола ха а хоадайир, цун повестка а белгалйир.

Юххера къамаьл ше деш дош йийцача Нохч-ГIалгIай АССР-а Лакхехьарча Совета председатела Д. Г. Завгаева белгалдир хIанзара Президиума состав гIулакхаца хиларца, сабарца-сатемца. оалар ший моттиге дужаш аларца, проблемаш нийса яшха а уж кхоачашъе а гIортарца ший башхало йолаш я. Из хьахьекхар чоалхане. лоархIаме проблемаш бехктокхаме а сакхетам лакха болаш а ювцаш чакхъяьннача вай сессес а. Президиума доакъашхой цо тIахьийхар аргIанара сесси хила йисача юкъа хьинаре, творчески къахьега, лакхача боараме а пайдане а хургйолаш чаккхъяккхара.

Заседане мел дийцача дешаех ши-ший постановленеш йир заседане. Предложенеш, замечанеш, хIаьта цхьа дола дешаш доашхаш къамаьл дир НГIАССР-а Лакхехьарча Совета председатела хьалхарча заместитела Ю И. Румянцева, республика Лакхехьарча Совета Президиума членаша Г. Б. Эльмурзаева, В. Б. Дагаева, Р У. Цакаева, Р. М. Гайрбекова, Н. Н. Магомадова, С. Х. Салаева, Л. И. Хациева, Г. И. Юркова, кхычар.

Советски Союза Коммунистически парте УСТАВ

(Нистедоалар. Долалур 1-ча оагlо тlа).

ма комисси а. Арглана йоаца конференцеш гулъю комитета решенегlа, тlахьожама комиссе предложенегlа, цу организаце кхоалагlча даькъал кlезигагlа боаца членаш вlашагlтохача партийни организацеша дlадехарагlа.

Эшаш хиларагlа, партийни организацешта хетараш теркал а деш гулъеча конференцеша, хlаьта иштта партийни комитетий пленумаша увттаю, паччахьалкхен lаьдала органаштеи бахача нахаи хьалхашка а яхь регионерча политически, къаман, социальни, экономически, экологически, культурно - нравственни проблемаш кхоачашъяра программаш. Цига дувц парте чурча вахара, кадровой балха, парторганизаце бюджета, издательски балха дешаш.

Автономни республикай республикански, краевой, областной, окружной партийни комитеташа пленумашка хорж бюрош, шоай лоlаме къоастаю шоай организаце структура, эггара йоккхагlйолча юххьанцарча парторганизацешта КПСС члений учета дешай хьакъехьа парте райкомий йола бокъо лу.

21. Районни, городской, окружной, областной, автономни республикай республикански партийни организаце тlахьожама комиссе хорж президиум. Тlахьожама комиссеш хьож кулгалдеча партийни органаша решенеш кхоачашъярга, къоастаду коммунисташа партийни дисциплинен общественни морала нормаши лелаяра дешаш. парте члений сий а лоархlам а лорабу, цар апелляцеш къоастаю, критика теlаераши зуламдераши бехктокхаме оз. парте учрежденей партийни бюджета, боахама болх кхоачашбара ревизи ю. Тlахьожама комисси отчет яла езаш я ше хержача органа, районни, городской, окружной, областной, краевой е автономни республика партийни конференце чlоагlъяьча положенега хьежжа ший лоlаме болх бу.

СОЮЗНИ РЕСПУБЛИКАЙ КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ

22. Союзни республикай коммунистически партеш шоай лоlаме я. Цар КПСС программнии уставнии керттерча принципаш тlа шоай программни документаш увттаду, политически, организационни, кадрови, издательски, финансово - боахама, кхыдола дешаш кхоастаду. республикай паччахьалкхен вахара, социально - экономически культурнии дегlахара сфере парте никъ дlакхухь, союзни республикай компартеша кхыча, царца доазол дехьарча а, партешцен общественни боламашцеи бувзамаш лоаттаду.

Союзни республикай компартей хьакъехьара КПСС ЦК Политбюро принципиальни решенеш ю цар полномочни викалаша дакъа а лоацаш. Нагахьа санна тlанийцача решенеца барта йоацаш моттиг эттача союзни республика компарте Центральни Комитета бокъо а я, из решени тlа а ца эцаш, къовсаме долча дешашца КПСС ЦК Пленуме е КПСС ЦК-ан ЦКК-ан цхьана яьча пленуме хьожилта дlадеха.

СССР ТlЕМА ГЕРЗАШЦАРЧА НИЗАШКАРА КПСС ВlАШТlЕХЬЪЯККХАР

23. СССР Герзащцарча Низашкарча партийни организацей болх вlаштlехьбоаккха КПСС Уставен Дерригъэскара партийни конференце хьачудаларагlа КПСС ЦК-ас чlоагlдаьча документайн кlийлен тlа.

СССР Герзащарча Низашкарча партийни болх бу юххьанцарча партийни организацешкен хержача партийни органашкен гlолла. Эскара коллективай вахара а балха а цар шоай влияни ю эскарерча коммунисташка гlолла, болх бу тlема советашца, командирашца, тlема - политически органашца, йоагlаш йолча территориальни партийни организацешца айхха вlаши гlулакхаш а ледадеш, СССР Герзащарча Низий лакхера партийни орган я партийни комитет хоржаш йола Дерригъэскара партийни конференци.

Герзащарча Низий коммунисташ территориальни партийни организацей органаш харжа а цар, составе шоаш хержа хила а йиш йолаш ба. Районни, городской, окружной, областной, краевой, республикански партийни конференцешка, союзни республикай компартей съездашка бохийта делегаташ хорж территориальни партийни комитеташа къоастаяьча представительства нормашка хьежжа эскара доакъойи объединенейи партийни собранешкен конференцешкен.

Эскарен флотеи партийни организацешкара КПСС съезде, Ерригсоюзнин Дерригъэскарен партийни конференцешка бохийта делегаташ хорж КПСС Уставо маяххара.

Примечани: КГБ эскаре, чурча а машиннаькъа а эскарашка партийни болх Герзащцарча Низашка санна бу.

КПСС ЛАКХЕРЕИ ЦЕНТРАЛЬНИИ ОРГАНАШ

24. Советски Союза Коммунистически парте лакхера орган я съезд. Арглана съездаш КПСС Центральни Комитето гулъю пхе шера цкъаечул кlезигагlа йоацаш. Съезд гулъергхиларах, ден повестках, представительства, нормах яь ЦК решени дlакхайкаю съезд гулъяле кхаь беттал кlезига йоацача хана. Центральни Комитето арайоах съезде дувца оттадеча керттерча дешай хьакъехьарча документай проекташ.

КПСС арглалара йоаца (чрезвычайни) съезд гулъю Центральни Комитето ший инициативагlа, КПСС ЦКК предложенегlа е берригача коммунистех кхоалагlча даькъал кlезигагlбоацараш вlашагlтохача партийни организацеша. Хlаьта иштта союзни республикай кхьаь а кхы дукхагlча компартеша дlадехарагlа. Съезд гулъю шин бетта йолча хана, нагахь союзни республикай дукхагlйолча компартей викалаш цига хургбале.

Нагахьа санна Центральни Комитето арглалара йоаца (чрезвычайни) съезд гул ца йой, из гулъелга дlадийхача организацей бокъо я из дlаяхьара йола, арглалара йоаца (чрезвычайни) съезд гулъе йиш йолча ЦК-а бокъонаш йола организационни комитет вlашагlа тоха.

25. КПСС съездо:

— ладувгl Центральни Комитетеи Центральни тlахьожама комиссеи, съездо хержача кхыча органий наьхеи докладашка, сопамаш тlаэц, цар балха мах бу;

— парте Программеи Устави тlаэц, царга юха а хьож, уж хувца а хувц;

— партийни вахара, КПСС идеологически балха, чурча а арахьарча а политика хьакъехьара парте никъ къоастабу;

— КПСС Центральни Комитета Центральни тlахьожама комисси хорж;

— КПСС ЦК Генеральни секретарь, цун заместитель хорж, цхьан ханна уж КПСС ЦК членалла а хоржаш;

— КПСС ЦКК президиума состава юкъе а вохийташ.

26 Съездашта юкъерча хана КПСС Центральни Комитето гулъю парте политикан практически балхеи тlехьатетта йиш йоаца дешаш дувцара КПСС Ерригсоюзни конференци.

Конференци бокъо йолаш я КПСС Центральни Комитетеи Центральни тlахьожама комиссеи цхьадолча даькъа (съездаша юкъерча хана кхоалагlча даькъага кхаччалца балха отчеташка ладувгlа, цар состав юхахаржа, кхыйола йинза яргйоаца парте решенеш КПСС программни документий боарамашка тlахца, парте Устава юкъе хувцамаш де.

27. Съездаштеи конференцештеи юкъерча хана КПСС Центральни Комитето:

— вlаштlехьдоаккх съездийи конференцейи решенеш кхоачашъелга;

— увтта а ю, СССР халкъа депутатий съездаштеи СССР Лакхехьарча Совета хьалхашка а яхь чуреи арахьареи политика лоаттаярах йола предложенеш:

— КПСС партийни группай (коммунистий фракцей) балха союзни викалий органашка лостам тел:

— отта а ю, кхоачаш а ю КПСС кадрови политика;

— хьаю парте учрежденеши предприятеши, цар балха тlахьожам лоаттабу;

— мехкарча общественно-политически организацешца цхьана гlулакхаш леладу, доазол дехьарч а партешца КПСС доаттаю.

28. Пленумашта юкъерча хана политическии организационнии дешаш къоастадара КПСС ЦК Политбюро хорж Центральни Комитето, цун дукхала состав къоастаю КПСС ЦК Пленумо. КПСС ЦК Политбюрона юкъевода КПСС ЦК Генеральни секретарь, цун заместитель, союзни республикай компартей ЦК-ай хьалхара секретараш.

ЦК Политбюро балха кулгалду КПСС ЦК Генеральни секретара.

КПСС ЦК Политбюрос ший цlерагlа решенеш партийни организацешка дlайохьийт. Эггара а лоархlамегlа долча дешай хьакъехьара решенеш Политбюрос юххьанцарча партийни организацешка ювца а тlехьагlа КПСС ЦК Пленумо чlоагlъе а увттаю.

ЦК Политбюрос ший балхах хlара шера отчет ду КПСС ЦК Пленуме.

Центральни Комитето хорж КПСС ЦК Генеральни секретара заместитела кулгалдеш йола КПСС ЦК секретариат.

Секретариато вlаштlехьдоаккх съездий, конференцей. Центральни Комитета, цун Политбюро решенеш парте кхоачашъелга, КПСС ЦК балха лостам а тел.

29. КПСС ЦК хьаю цун балха керттерча лостамий хьакъехьара массазара комиссеш. Уж хьахул КПСС ЦК Пленуме ЦК членех, хlаьта иштта советчикаш лоархlаш чlоагlбеча кхыча коммунистех а. Комиссешта керте оватт КПСС ЦК секретараш.

30. КПСС Центральни тlахьожама комиссе ший балха тlехь кулгалду КПСС Уставаи парте съездо чlоагlъяьча положенещцеи. Цlий пленуме цо хорж Президиум.

31 КПСС ЦК-аси КПСС ЦКК-аси шера шиннел кlезигагlа йоацаш пленарни заседанеш ю, хlаьта хиланза яргйоацаш моттиг эттача цхьана заседанеш ю.

КПСС ЦК членаша дакъа лаца йиш я КПСС ЦКК-а пленумий балха юкъе, хlаьта ЦКК-а членаша — КПСС ЦК пленумий балха юкъе а тlахилара голос а йолаш.

Парте член хила йиш цхьан ханна КПСС ЦК-ан КПСС ЦКК-ан.

IV. КОММУНИСТАШ СОВЕТАШКА, ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ОРГАНАШКА, ОБЩЕСТВЕННИ ОБЪЕДИНЕНЕШКА

32. Партийни организацешеи комитеташеи, функцеш паччахьалкхени боахамеи органашца вlашагlа а ца эеш, парте политически никъ дlакхухь царна чухь болх беш болча коммунисташка гlолла.

33. КПСС-о къовсам лоаттабу общество халкъа депутаташ Советашка кортамукъа харжара а советски гражданий лоlам оттара кхыча формашта а тlехьа. Партийни организацеша увтта а ю, ара а йоах хоржамашта хьалхара ший платформаш, халкъа депутаталла харжара коммунисташ могабу, хоржамий кампани вlаштlехьйоаккхача новкъостал ду.

Партийни организацей йиш я кхыча общественно - политически организацещцеи Конституце кlийлен тlа а цунга хьежжа а гlулакхаш деш йолча формированещцеи хоржамашта хьалха барта хила. КПСС членаш боаца цар депутаталла харжа оттабь кандидаташ хьаллаца.

34. Халкъа депутатий Советий съездашкеи сессешкеи цар чу хержа коммунисташ Советий полномочеш йолча юкъагlа партийни группашка (коммунистий фракцешка) шоай балха координаци яра а харжархой лоlами наказаши къоачащдара а. Могийташ дац коммунисташа кулгалдеча партийни органашта карайоаца, хlаьта КПСС цlерагlа гlулакхаш деш йола группаш е фракцеш Советашка хьаелга.

Партийни группаша (коммунистий фракцеша) цхьана гlулакхаш ду партийни комитеташта мадоггlара, царгара новкъостал а кхоач. хьал а лоац, цар решенеши рекомендацеши теркалъю.

Текущи балха партийни группай (фракцей) йиш я бюро е председатель харжа.

35. Парте цхьана гlулакхаш леладу демократеи социальни нийсхони позицеш тlа латтача общественни низашца. Цо профсоюзни, кхыча общественни организацешцареи дукха нах юкъе болча боламашцареи ший гlулакхаш леладу политически цхьана гlуллакхаш дара а цхьана къахьегары а. кхыйола уйла лархlара кlийлен тlа.

Общественни организацеша гулъеча съездашкеи конференцешкеи хьахила йиш я советашка маярра йолча группашца (фракцешца) партийни группаш (коммунистий фракцеш).

36. Партийни органашеи юххьанцарча партийни организацешеи кагирхошца беча балха тlа чlоагlало лувц ВЛКСМ-ца социалистически ориентаце кхыча кагирхой организацешца цхьана гlулакхаш леладу, мамогга новкъоста ду. КПСС кагирхой политика оттаяраи кхоачашъяраи уж юкъеоз. Партийнии комсомольскии организацеша цхьана гlулакхаш ду политически партнерства, идейни общноста, принципаш тlа, кагирхой Коммунистически союз ший организационни лоlаме хулга тlаэцара, вlаши лархlареи тешареи кlийлен йола эггара гаргагlара резерв.

Кагирхой организацей хержача органий члений бокъо я дешаш дувцача дакъа лоацаш хила.

37. Юххьанцарча партийни организацейи партийни комитетийи йиш я паччахьалкхен, боахама, общественни балха хьадда йолча участкашка коммунисташи парте боацараши могабе. Политически методашца гlулакхаш а деш, новкъостал ду уж доагlаш долча гlулакхаш тlа харжара е хьожабара, уж хьаллоац, коммунистий балхах йолча отчеташка ладувгl, из деш яь выводаши рекомендацеши наха дlайовзийта.

V. КПСС АХЧАН СРЕДСТВАШИ ИМУЩЕСТВОИ

38. КПСС-ей цун организацейи болх lалашбу парте доходий чотагlа йолча финансови материальни ресурсашца.

КПСС ахчан ресурсаш хьахул членски партийни взносех, издательски, производственно - боахамга балха тlара йоагlача доходех, коммунисташа, цхьацца болча гражданаша шоай лоlаме телача взносех, долаш долча закона духьал доацаш телача кхычарех.

Парте членаша хlара бетта тела еза членски взносаш укх боарамашка оттаю: доходаш иштта йолаш:

70 сома тlара — 10 кеп.

71—100 сома тlара — 20 кеп.

101—150 сома тlара — 30 кеп.

151—250 сома тlара — 1 процент.

250 сомал тlехдолчун тlара — 2 процент.

Белх беш болча коммунисташа - пенсионераша взносаш тел къаьст-къаьста пенсе тlереи алапе тlереи.

39. КПСС бюджет, цун структура, моттигерча партийни организацей доходаш тlара цу чу доагlачун а царна еча дотацей а боарамаш, партийни бюджет кхоачашъярах йола отчет чlоагlъю парте Центральни Комитета Пленумо, из коммунисташка дlа а хойт.

КПСС Центральни тlахьожама комисси, кхыйола тlахьожама органаш лоаттаяра эша средстваш къоастаю йоагlаш йолча партийни комитетий тlахьожама комиссейи цхьана йолча пленумашка.

Еррига партийни организацеш шоай лоlаме я шоай бюджет лелае, структурни, штатни, производственно-боахама дешаш къоастаде, периодически изданеш араяха, кердаяха, дlаяха. Бюджеташи уж кхоачашъярах йола отчеташи чlоагlъю партийни комитетий пленумашка, хьаллоац партийни комитетий политически балха хьашташта духьал боаца пайдане боахама болх.

40. КПСС-а доалахьа да парте юкъара рузкъа. КПСС-а деле хилара бокъон объекташ я зданеш, сооруженеш, оборудовани, инвентарь, культурно - просветительнии унахlенони лаьрхlа боахам, ахчан средстваш, инвентарь, предприятеш, партийни издательстваш царна чуйолхача периодически изданещцеи типографещцеи, хlаьта иштта парте болх бара хиланза баргбоаца боахам.

Партийни комитеташа оперативни доал ду (кара хилар, пайдаэцар, распоряжени ялар) партийни организацей боахама. КПСС Центральни Комитет, союзни республикай компартей ЦК-ай, моттигерча партийни комитетий, хlаьта иштта КПСС предприятей, учрежденей, организацей юридически сага бокъонаш я, ший структурни подразделенешца цу бокъонашта делегировани е йиш йолаш а я. Юххьанцзара партийни организацей йиш я долаш долча законодательстваъа хьежжа юридически сага бокъонаш йолаш хила.

Юххьанцарча партийни организацей балха финансировани ярга дlайохийт членски взносех йоагlачарех 50 процент средстваш.

Партийни организацей балха финансировани яра, ахчан средстваш дlа-са нисъяра, а юха дlа-са нийсъяра а дешаш райкомашка, горкомашка хьаю финансови комиссеш юххьанцарча партийни организацей секретараша дакъа а лоацаш.

Моттигерча партийни комитеташеи тlахьожама комиссешеи хlара шера коммунисташка дlадовзийт партийни бюджетахи средстваш дlаяхийтарахи дар.

ПРИЛОЖЕНИ

КПСС Устава кlийлен тlа КПСС ЦК-аи ЦКК-аи цхьана йолча пленуме увтта а чу чlоагl а ду е нормативно-методически документаш:

— КПСС-е хоржамаш дарахи хержача органашкара саг юхавахкхарахи йолча порядках йола инструкци;

— КПСС члений учетахи партийни статистикахи йола инструкци;

— партийни организацешкен комитеташкен йолча делопроизводствах йола инструкци;

— членски партийни взносий учета а партийни организацей финансово - боахама балха а хьакъехьара инструкци;

— СССР Герзащарча Низашка йолча партийни организацей балхах йола инструкци;

— юххьанцарча партийни организаце секретара статусах йола положени;

— КПСС ветеранех йола положени;

— парте референдумаши дискуссеши дlаяхьарах йола положени.

Перестройка наькъагlа: рыночни экономика

«ДОШО НАРС»

Шоай цlеноц а дехка кхычахьа баха дlаболхача дезала тара хийтар сона Назранерча автостанцена юхе уллоча тика дай. Дlалур — дlалуш, хьалур — хьалуш шоашта юкъе вас хургйоаца хlама де гlерташ бар уж. Наlарах цlелгаш детташ нах а бар— дlа хlана къайлай, яхаш. Тика даьшта юкъера цхьа йоl дlаэттар наlара йисте. Цо дlакхайкадора хинна хатар: йохка хlама яц! Кортош а эгадеш дlаухар истий шоай даьсса тlормигаш а лестадеш.

Хет аз тика заведующега Цечоев Борисага:

— Фу хиннад? Хlана дох шо вахарах?

Борис торговле йоккха опыт йолаш саг ва. Хlаьта, цо цу системе болх беча укх 30 совгlа долча шера цхьаь цхьаl моттиг а хиннаяц из бехктокхаме озаш а цох бехк боаккхаш а. Лоацца аьлча, кlезнга саг вац. Цудухьа цецваьлар со: фу бахьан долаш дог иккхад цун ший баьцадаараш дохкача тиках? Из тика Наьсарерча райпо система юкъе йоагlаш яц. Цун керттера да г. Грозне вах — «чечингторгово - хладокомбинат» (ген. директор С. Полонкоев). Хlанз дlахо дувцаргда вай.

Цlаькха а хет аз Борисага:

— Гlаххьа наха баьцадараш эшача укх ахкан хана дlа хlана къовл оаш ер тика?

— Хlама эшац хьона, аьлар цо, дlа латтача нарсашта хьо бlарахьоже.

Бlарахьажар хац сона, безам беце а бlарг тlаозаргболаш дар цар «снбат».

— Пасташ я яраш-м, — ях аз се царга хьежа вигача продавецага кхалсагага.

— Яц аьлар цо, — ела а енна. Аз беча бегех кхийтта хургьяцар из.

Хьа а ийца хьаялар сога йоккха нарс. Дикка хьажар со цунга. Iажагlа хилар-м хlама а дацар, дегlа тенна хилар а цецвала везаш хlама дацар, хlана аьлча, догlашта камаьрша я укх шера Наьсарера сигале. Вешта, Наьсарерча догlаша кхеяьчоа тара яцар уж. Дlахо къамаьл хургда вай цох лаьца а. Тикачу селла дукха ядарах йийста а йийста тlера цlока ийттlа яр уж. Пlелг тоlабешше а генараш арадаьлар.

— Фу дех оаш аккар кийлах? — хет аз продавецага.

— Кийлах 1 сом 20 кепиги.

Эгlаз а ваха, lотоха веннавар со из нарс. Тlаккха цlаьхха дагадехар: «Хьан футтаро ю аз?» — аьнна.

— Чlоагlа новкъа хилар сона ведар йизза уж шийна эза а эзийта цхьа кхалсаг дlаяха. Тlехьар тlа:

— Ва-а кхалсаг, берхlаша йохка хьой lа уж? — аьнна хатта аьлар аз сайна уллув латтача продавецага.

Са чудахар са, цо:

— Ги данкха хьо аз яраш. — аьлча. Ги... хьатlадоагlача шера...

— Кхоачаргьяц. — аьлар Бориса.— Укх тикачу кхыдола товар хургда

Новкъа хилар сона «кхыдола товар», — цо аьлча, малагlа «товар» да наха баьцадаарел, мошача хlамал совгlа эшар?

Зем бир аз. Хьалха масса долча баьцадаарех йиза хинна прилавкаш яьсса яр. Боацаш бар хьалхарча ханашка хlара хьачуваьннача ийдархочунга «белашкъердаш» лаьтта цlе боалаш, йоацаш яр харбаз, баьццара хох...

Цхьаккха хlама яц. «Баьцадаарий тика» аьнна хьалтеха йоалла вывеска мара. Чура а тlера а, вай цкъаза оаллача тайпара, хьажача со кхийттар: тика дlацакъайлача яргъяц. Нах lехабе йиш яц.

— Борис, мичахьа гlоргда хьа кема? — хьаьттар аз цунга.

— Кема-м ше латтача латтаргда, — аьлар цо, — «кемо» дохкаш дола товараш кхыдараш хургда.

— Малагlаш?

— Сайна мах хулараш.

Чlоагlа аьнна дош да из. Иштта мара вахара «ворда» дlа а гlоргъяц. Хlаранена— перестройка догlа.

Селла дукха уйла яйтар сога вай ювцача тика. Фуд юххера а хиннар? Хlама дац, нах бахача метте хулар мара. Экономика политика духьал оттар а селла кхераме дац. Кхерамегlа да коммерсантий гlулакх. Хlана аьлча, цахаддаш тlом, бlарга ца гуш бола тlом латт царна юкъе. Цу тlемо бохабаьб шоай вахарах вай бувцаш бола хоза дезал а.

Хlама хьаде ловш волча сагаца къовса халада. Даьшкара ясагlаш васкет да: lуйрана хье сомаваьлча малх чубузача ханна кхаь шаьна lа пайда ца бой ди дейнарг лархlалахь.

Борисах со кхет. Вахарах воха а мегаргва Нахацара гlулакх а дохаде мегаргда, нагахьа санна из шийна дlахо йодача хана лелалургдале. Борисах аз бехк баькхар: наха эшача хана дlа хlана вода хьо, аьнна.

— Со вац наха эшар, — аьлар Бориса. — наха эшар — цlагlара хlама я.

— Цlагlара хlама — даар ма дий, — ях аз.

— Нийса ях lа, — аьлар Борисас. — гу оттаваь лоаттош со а мичав. — Хlанз яр тика дlалуча хана расчеташ еш 1000 сом дlадаладийзадса.

Лоацца аьлча, эгlазалонаш дукха нийсло рыночни (базара экономика аьлча нийсагlа а хургдар) экономике.

Хьажалаш, ладувгlалаш: хlана дlакъовл ший тика вай вувцага дас?

— Ма хулла, сайна мамогга тайпара наха эша баьцадаараш lалашде гlертар со, — Фу дергда аз, сона уж хьа ца луш хилча?

— Фуд хой хьона? — ях аз. — Хьо Наьсарерча маьхах эца вахар Сунженски кхашка. Бехк ма баккхалахь. Сунже а кхеллехь Наьсаре мича хьоргья а ца ховш помидораш, нарсаш, кабуц, шибаз, хlаьта берхlала йолла хlама шортта яр.

Лоацца аьлча, Наьсарера хьаьна лаьтташ совхозаша дlалаьцад. Царна планаш увттаер республика агропром я. Уж планаш кхоачаш ца йича совхозаш ялац. Баьцадаараш планашта юкъе дагlац. Лоацца аьлча республика агропромо цаl дувц: тикаш дlакъовларгья оаха, шуга хьачуяла хlама еце.

Хьачуяла хlама яц. Райповцаш деррига дуне тохкош лел наьсархошта нарсаши помидораши-харбазаши лехаш. Совхозашта лац уж кхое. Директорашта аттагlа да кlай хьажкlаи кхейнча. План кхоачашйича — уж баьннаб. Баьцадаараш — наха шоаш лохаргда.

Иштта да-кх вай хьоаьча тема истори. Сона чlогlа ловра Наьсарерча Совета президенто А.-Х. Аушева из дош сессе дувцаре. Хlана аьлча, Наьсаре йиса йиш яц моша кхача боацаш. Спекулянташка, базархошхка кхачийта йиш яц из гlулакх.

М. ЗАНГИЕВ,
тха соб. корр.

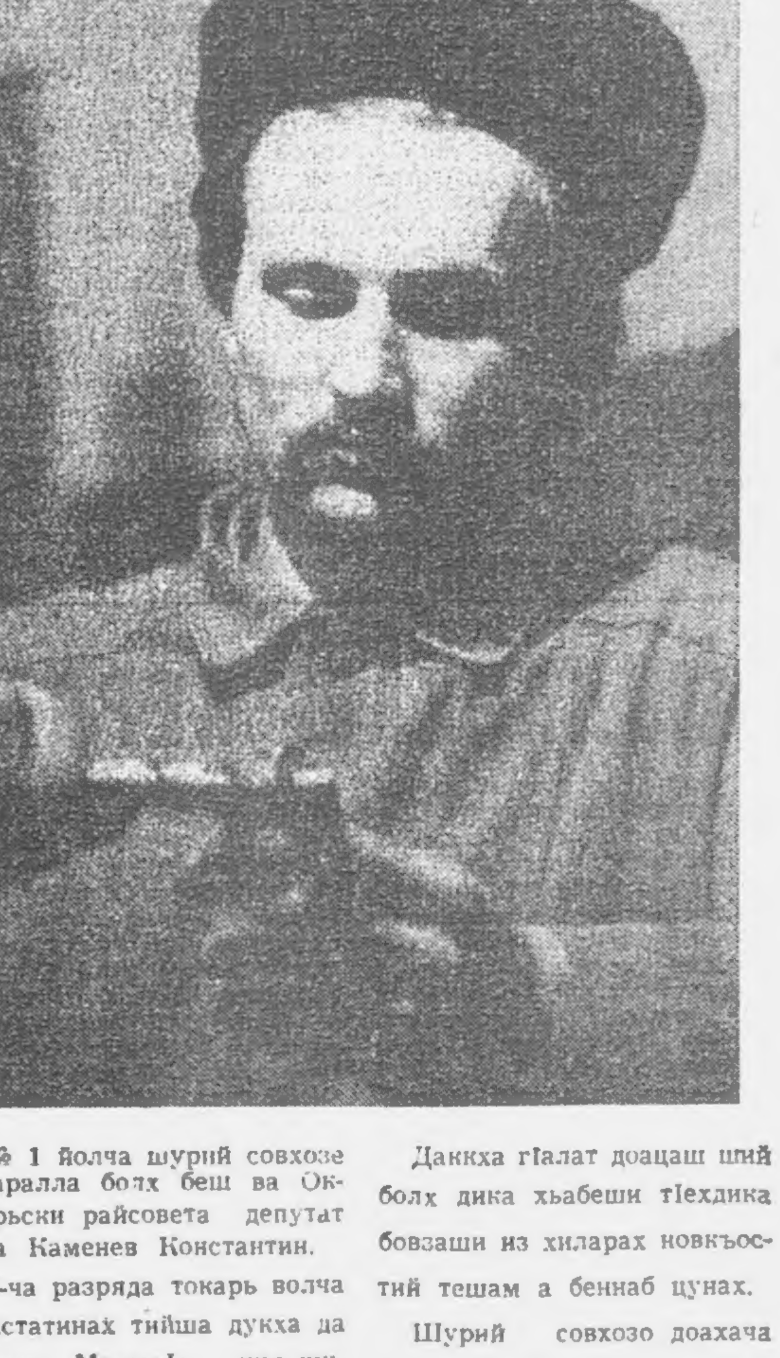

№ 1 йолча шурий совхозе токаралла болх беш ва Октябрьски райсовета депутат вола Каменев Константин.

5-ча разряда токарь волча Констатинах тийша дукха да совхоза. Массагlа хул шурий продукташ арахецача — станок ехе, болх лоарзагlбаьле. Цу сахьате веззача тlанийслу из дошо ши кулг дола саг.

Даккха гlалат доацаш ший болх дика хьабеши тlехдика бовзаши из хиларах новкъостий тешам а беннаб цунах.

Шурий совхозо доахача толамех дикка дакъа доал Каменева а.

СУРТА ТlА: К. Каменев.

В. ЮНЦЕВИЧА сурт.

НОХЧ-ГlАЛГlАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРА СОВЕТ ГУЛЪЯРАХ ДОЛА

Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Нохч-Гlалгlай Лакхехьарча Совета Президиумо соцам бу:

Нохч - Гlалгlай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета кхоалагlа сесси гулйойла 1990 шера 17 августа Грозне 10 сахьат даьлча КПСС обкоман общественно-политически центра здане.

Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный,
1990 ш., 25 июль.

* * *

Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо хоам бу нийсазлагlа хержача Нохч - Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета кхоалагlа сесси хьожаргйолаш ер дешаш оттадергхиларах:

1. Нохч-Гlалгlай АССР Конституце тlа (Керттерча Закона) хувцамаши тlатохараши дарах.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Министрий Совето).

2. Бахача наьха унахцlено лораелга тоадарахи Нохч-Гlалгlай АССР унахцlено лораяра материально - технически база чlоагlъярахи.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Министрий Совето).

3. Нийсъеш йолча рыночни экономикага довларахи предприятеш тlара, объединенеш тlара, организацеш тlаиз йоахача налотех долча Нохч-Гlалгlай АССР закона проект кийчъяра деча гlулакхахи.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Министрий Совето).

4. Нохч - Гlалгlай АССР халкъа депутата статусах.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

5. Нохч-Гlалгlай АССР паччахьалкхен суверенитетах.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

6. Нохч-Гlалгlай АССР халкъа lаьдала механизмах.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

7. Меттех дола Нохч-Гlалгlай АССР Закона проект кийчъеш деча гlулакхах йола информаци.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

8. Нохч-Гlалгlай АССР халкъа тlахьожама органех.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

9. Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Регламентах.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

10. Нохч - Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета массазарча комиссех йолча Положенех.

(Дош оттаду Нохч-Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо).

ХОАМ

1990 ш. 30 июле КПСС Нохч-Гlалгlай обкома общественно-политически центра йоккхача зале (ул. Цlеча фронтовикий, 12, хьалха политпросвещене хинна Цlа) КПСС XXVIII-ча съезда делегаташца вlашагlкхетар хургда республика пропагандистски активеи бахархойи.

1990 шера 31 июле 17.00 сахьат даьлча общественно-политически центре НГlАССР здравохранене министра заместитела нов. В. К. Булгакова консультаци чакхйоаккхаргья бахача наха медицински гlулакх дара хьакъехьара консультаци.

Л. КОДЗОЕВА,
КПСС обкома общественно-политически центра заведующе заместитель.

Шалински района «Джалка» яхача совхозе дика хьийкъад укх шера ялат. ХIаьта хьажкIаш къаьстта белгалъяьнна я.

Тховра хьалха оалар ялат кулг-кара мара чуэца мегаргдац, аьле. Иштта дикагIа хила а тарлора из. Цхьабакъда, таханарча вахаре цу тайпара темпаш пайдана яц.

ХIанз пачхьалкхено лаьрхIача нормагIа комбайнашца ялат чуэцаш хилча а махеттара чакхдалац гIулакх.

Амма сурта тIа гуш вола «Джалкера» Харон санна болча комбайнерий кха-м сихха цхьалхадоал. Ший нормагIа 7—8 гектара тIара хьажкIаш чуэца езача цо 12—13 гектара тIара хьажкIаш чуэц. Кхыметтел цаI лаьтта Iойожар а кхераш.

А. САЛАМОВА сурт.

ДИКА ГIУЛАКХ

Обществона боккха пайда бергболаш гIулакх да кроликаш, нутреш ебаяр. Уж шоай доалахьа лелае йиш йолаш ба нах, хала а доацаш. ХIана аьлча, царна дIадала шортта доакъар да. Эшар кIезиг-дукха концентраташи моша, гIожа баьцовгIаши мара яц.

Сиха дебаш оакхарий да уж. Масала, цхьан кролико шера юкъера лаьрхIача 24—26 кIориг ю, хIаьта нутре — 5—8 кIориг. Цудухьа, сиха меттаоттаде йиш йолаш да цу оакхарий боахам вIаштIехьбоаккхалга.

Республика цхьайолча районашка шерра доаржадаьд кроликаш, нутреш лелаелга. Цу гIулакхо вIаштIехьдаший-тад цу оакхарий дулхах, цар цIокилгах яьча хIамаех базар тIа боаккха мах лохбе.

Белгалдаккха доагIа, уж кагий хьайбаш леладара гIулакх, пачхьалкхенна цхьаккха капитальни вложенеш — е ссуда а, е кредиташ — юкъе ца йоалаеш дIадоладаьдале а, боккха пайда бу наха а пачхьалкхенна а. Масала, духхьал цхьан республика кооперацес тIеххьарча хана хIара шера нахагара юкъера лаьрхIача 800—950 эзар сом маьха цу оакхарий продукци — дулх, цIокилгаш, дIачуийцай. Цул совгIа, кроликаш, нутреш, базар тIа шоаш а йохк цар.

ХIанзарчоа из гIулакх ладер дукхагIча даькъе пенсионераш ба. Шоаш яьккха продукци базар тIа а ухаш, йохка хала хул царна. Цудухьа из шоашкара цIагIара дIанийергйолча потребкооперацеца договораш чIоагIду цар. ДIачуденнача кролика хIара килограмм дулхах 3 соми 70 кепиги, нутречох — 2 соми 50 кепиги лу, хIаьта кролика цIенилгах — 2 соми 70 кепиги, нутречох — 20 сомагара 70 сомага кхоачаш. Из доацаш цу оакхарий продукци дIачуеннараш Iалашбу концентрированни доакъараца а.

Хьайбаш леладар санна, атта болх бац уж кагий оакхарий кхедар. Профессиональни говзал эш, диззача шера низ тIабохийташ къахьега деза. Вешта, лакхе белгалдаьккха хиннача тайпара, из гIулакх леладеш бараш машинаш а йоацаш дукхагIча даькъе кулгашца болх бе безаш хиннача хана хьалкхийна тIема а къахьегама а ветеранаш ба. Цудухьа, механизаци ца хиларах соготдац, кхерац халонех.

Базар тIа, тикашка ухаш дулх ийде дезача халонах а мукъабаьннаб уж. Маэшша шоаш а Iалашбу цар, наха дохка а хул. Дукхачар, караерзаяьй цIокилгаш тоаяра, кийчъяра технологи а. Хьалха могабеш бацар из болх пачхьалкхено. Бакъда, тIеххьарча хана цхьа дика пурам деннад лисай доалахьара цIекий тоае а.

Оакхарий леладарах шоашта хьахулача пайдах дувца дукха раьза а хилац нах. Цар яхачох мекъа барий, наьха хьакъ даа Iемачар, рэкетерий хьагI сомаяккха кхер уж.

ТIеххьарча хана дукха моттигаш нийслу нутреш лежкъаеш. Масала, дукха ха йоацаш, мотоцикл а дIаюгаш уж йихьар къахьегама ветерана С. П. Букина коара. Къу хIанз а гучаваккханза, лацанза ва.

Цхьаболчара долчча тайпара хьадувц шоашта карагIдувлачох. Дукха ба царна юкъе хьаьнала къахьегаш шоай экономически хьал дикка тоадеш бараш. Масала, Старопромысловске районе бахаш бола К. Дьяков, А. Ф. Попов, М. Ибрагимов. Царех хIаране шера коопторгага дохк юкъера лаьрхIача 100—120 тонн дулх, кроликий, нутрей 150—200 цIохилг.

Цхьаболчара, масала, Ибрагимова цу зIамигача оакхарий фу тоадеш селекционни болх а бу. Цар цIокилгаш хозагIа, дегIа уж ондагIа, сагах кхераш хилийта гIерташ — дукха болх бу. Цо лелаю кроликаша, нутреша новкъарло ца еш, шоаш кара хьа ацийт сагага. Иштта йола уж лелае аттагIа да, вешта аьлча караIема я уж.

Кроликаши нутреши эггара дукхагIа лелаю Гудермесски районе. Уж оакхарий леладара цу районе вIашагIелачача общества председатела Ш. Т. Сайдаева беча хоамах, района хIара кхоалагIа долча коа лелаю кроликаши нутреши. Бакъда, нахагара дулх, цIокилгаш ийяра болх вIаштIехьбоаккхаш бац райпотребсоюзо. Цу гIулакхa геттара раьза бац цига уж оакхарий леладераш.

Кхы а цхьа хIама да белгалдаккха доагIаш. Цхьанна юртбоахама организацес тIахьожам ца лоаттабеш, гIо ца деш ши-шийгIа дегIаухаш я кроликаши нутреши лелаяра отрасль. Теркалъеш яц из халкъа депутатий моттигерча Советаша а. Из бахьан долаш хьалхе а ха йиш йолаш дац пачхьалкхенга нахагара цу оакхарий мел продукци кхоачаргья.

Наха гIо деш яр Х. А. Межиева кулгалду оакхарий леладара республикански ший лоIамагIа йола общество мара яц. Цо новкъостал ду кроликаши нутреши лелараша пачхьалкхеига дулх, цIокилгаш йохкара договораш увттае, Iалашбу концентрированни доакъарца, карташ яра аьшка саьргаца, дикача фу долча оакхаргашца, вIаштIехьйоах выставкаш, конкурсаш, и. кх. дI.

Цунца цхьана, республика пачхьалкхен лакхача инстанцешка мара къоастае йиш йоаца проблемаш а латт уж оакхарий леладерашта хьалхашка. Яц буц хьакхара, йол кийчъяра лаьрххIа йола моттигаш. Уж механически буц хьакха йиш йоацача, масала, хьун юккъе малх кхетача, хьун, каналий йистошка хьа а къестаеш, моттигара Советаш, лесхозаш из дош къоастаде йиш йолаш яр. Хала да оакхарий леладеча наха эша гIишлон-материалаш Iалашъе а, йоккха паргIато хургьяр наха доакъар хьатIакхахьара «Муравей» яха мотороллер эца моттиг яларе а. Уж дешаш безам баларе атта къесталургдар респотребсоюзага.

Леткъ оакхарий леладераш ветеринарни службаша шоашта новкъостал дац яхаш. Из бахьан долаш дукха оакхарий дов. Цунах наха а пачхьалкхенна а доккхий зенаш а хул. Масала, духхьал дIадахача шера кроликаш, нутреш йовр бахьан долаш наха 45,3 эзар сом дIадала дезаш хилар Госстрах.

Уж кхоачамбоацараш дIадоахаре, оакхарий леладе безам бараш дукха дукхагIа хургбар. Лоадама ресурсаш а — ца йоаеш нах кхы тIа а дулхаца, цIокилгах яьча хаIмашца Iалашбе йиш йола из таро республика кулгалхоша теркал ца еш йитар доккха гIалат а хургда.

А. МОЧАЛОВСКИЙ,
тIемен къахьегамен ветераний республикански Комитета клуб.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИ ХЬАЛАХ ЛАЬЦА

Укх деношка г. Грозне общественно-политически центре НГIАССР Лакхехьарча Совета председатела Д. Г. Завгаева вIашагIкхетар хилар республика халкъа депутатий моттигерча Советий кулгалхошца. Цига дакъалоацаш хилар юртий, районни Советий исполкомий председателаш, цул совгIа, Нохч-ГIалгIайчен халкъан депутаташ а.

Д. Г. Завгаева ше къамаьл деш вIашагIкхийттарий теркам тIабахийтар республике социально-экономически хьакъехьа де дезача гулакхашта. Хоам бир Лакхехьарча Советаи НГIАССР правительствоси республика дегIаяра деш долчох.

Цо аьлар, республике партийнни советски органий функцеш къоастаяь я законашца чIоагIало а лувцаш. Республика кулгалхоша оттадаьр кхоачашде бехктокхам шийна дIатIаэца йиш йолаш я депутатски керда корпус. Дерригa Iаьдал Советашка кхоач. Советски органий чIоагIалга хьежжа кхоачашдуллургда экономически, социальни, къамашта юкъера гIулакхаш, яьлар дIахо Д. Г. Завгаевс. Из дика кхета а деш, республика Лакхехьарча Совето долла хIама дергда юрта, поселкови, районни Советий конструктивни предложенеш хьаллацара. Наьха вахар тоадара тIехь долча гIулакхаца йоал Советий авторитет.

Бе болх боацача наха къахьега моттиг вIаштIехьяккхар ира проблема я вай. Из дош кхоачашдара оттаяь хинна программа пайдана хиннаяц. Цудухьа хьанз керда яр оттаеш я, дукха дараш деш а да. Масала, союзни правительстваи СССР-а электронни промышленноста министерстваи боараме массайолча республика юрташка цу промышленноста филиалаши цехаши хьаелла лаьрхIа я.

ШоллагIа приоритетни проблема я унахцIенон материально-технически база дегIайоалаяр. Халкъо хержача депутатий теркам тIаувзабезаш да массайолча юрташка, районашка унахцIенон пункташ, аптекаш хьаеллара дола гIулакх. Республико цу гIулакха оттаяь шийшера лаьрхIа программа йолаш я. Из кхоачашъергйолаш мел дола хIама хьаде деза.

Цу проблема керттердар кадраш я. Пачхалкхен университете хьайийллай медицински факультет (150 моттиг). Цига хIара района моттигаш хьожаяьй. Моттигерча органий декхар да, деша болхараш мабоагIара хулийталга.

Иштта караргa шера жилищни проблема кхоачашъяра долча гIулакха а къоргга теркам тIабохийт вай республике. Хьалхарчул юрташка ялхазза дукхагIа нах баха цIенош хьалде дезаш да. Колхозаши, совхозаши дIегIайоалаяра йолча планашта юкъе керттерчарех цаI да бахача наха цIенош хьалделга. Цига тIахьожам лоаттабе декхарийла я хIара юрта Совет.

Iаьдала моттигерча органех тийша цхьаьккха проблема а я. Цар территоре тIа мел йолча учреждений Iана еш йола кийчо шийханахьа хилар.

Вахаре ерригача процесашта влияни яра моттигерча органий кара хилар белгал а доаккхаш, хьадда къамаьл хилар вIашагIкхийттача.

Д. Г. Завгаева шийга дукха даьча актуальни хаттарашта хьадда жоп делар.

ВIашагIкхийттача дакъалоацаш хилар Нохч-ГIалгIай АССР-а Министрий Совета председатель С. М. Беков. Нохч-ГIалгIай АССР-а Лакхехьарча Совета председатела заместитель Ю. И. Румянцев.

Халкъа депутатий моттигерча Советий кулгалхой дехарах, республика кулгалхой хатар хиннача бахархошца вIашагIкхетара йола график оттаяьй.

С. М. Беков, НГIАССР-а Министрий Совета председатель (Ножай-Юртовски р-н) — 26 июле:

Х. М. Дзейтова КПСС обкома секретарь (Гудермесски р-н) 27 июле);

Х. М. Гуржиханов, респотребсоюза председатель (Грозненски р-н) — 28 июле;

Р. Х. Темирханова сбербанка управляющи (Шалински р-н) — 30 июле;

Г. Х. Эльмурзаев, НГIАССР-а Министрий Совета председатела хьалхара заместитель (Ведана р-н)— 31 июль;

И.-А. Мулаев НГIАССР — Министрий Совета председатела заместитель (Шатойски р-н) — 1 августе;

А. А. Мальсагов НГIАССР-а Министрий Совета председатела заместитель, НГIАССР-е госплана председатель (Малгобекски р-н) — 2 августе гIоргболаш.

Республика кулгалхощара вIашагIкхетар хул горрайисполкома помещенешка 14 сахьат даьлча.

МАЦА ТОАЛУРГБА РЭС-а БОЛХ?

Къайле яц, укх тIехьарча шерашка «Сердало» газета оагIонаш тIа Наьсарен района райэлектросета балхах лаьца дукха материалаш арайийнна хилар. Сона дага а доагIаш царех цхI дикача оагIорахь а хиннаяц.

Къаьстта критически материал яр «Къахьачох чам ца баьккхача...» аьнна корта а болаш массехк бутт хьалха оаха кепатеха хиннар. Из хетаргахьа газет дешараш дагайоагIаш хила а мег.

ТIаккха малагIа хувцамаш да цул тIехьагIа цу организаце хиннараш? Цу хаттара аз жоп лургда иштта: цкъадале, бахача нахагара уха жалобаш дикка совъяьннай, шоллагI-дале, хьалха хиннар кIориг а долаш да хаIнз цу района юрташка цар леладу «ловзараш». Сиглара цхьа догIа тIадам Iобежача яйна дIайоал цIагIара сердало. Из юха хьа а лац ди е ши ди ца даьлча. Цкъаза-м, кIира а кхы совгIа а ха йоал нах баьдеча багIаш.

Фуд цу деша бахьан? ХIанаб РЭС чу болх цIаккха мотта ца боагIаш? Уж хьалхашка бахача дуккхача наха. ХIаьта, укх деношка телефонаца цу Хьанъехьа къамаьл хилар са РЭС начальник волча Б. Чапановца. Шо тешаргдий хац сона, аз дIадувцачун маIан ше кхетадаьчул тIехьагIа, дIахо кхы ладувгIа а тиганзар цо сога. Аз даггара шийгара дехьашехьа Iоккхессар цо трубка. Кхы цул тIехьагIа юха хьаэца а тиганзар. Цул совгIа, коммутаторе багIачарга дIа а аьннадар: «кхы редакцера сога телефон техай аьнна са сатем боха ма белаш».

Тхьовра аз лакхе ма аллара, дукха дийцад оаха цу хьакъехьа. Гуш ма-хиллара, цох хьабоалаш цхьаккха а пайда бац. Ди — тIехьагIа вогIа хиле мара, тоалуш хIама дац цу организаце цхьаккха а. ТIаккха хаттар дар са Наьсарен района кулгалхошка: сендухьа хьег оаха е къа, сендухьа «доаду» оаха зехьа каьхат а?

Дика кхетаду оаха и иштта РЭС болхалой «лазар» а. Ховш да кхоачам царга бизза боацаш хилар. ХIаьта, а, электроэнерги лечкъаераш а кIезига бац. Цул совгIа, кхы дукха масалаш а да уж бехказа баха йиш йолаш. Дале а, бахача наха сердало эш-кх. Из да керттера дар. Бокъо йоацаш токаца бувзабенна» боахкачарца лира къовсам лоаттабе беза, хIаьта, иштта шоай декхараш РЭС болхлоша дизза кхоачаш деш хилча, Iаьльмате дика хургдар аьнна хетт.

Цхьакха цхьа хIама а дар са белгалдаккха безам болаш. Из фуд аьлча, цIанз дукха ха йоацаш цхьа чIоагIа мух баьлар-кх вайна. Шо цец далал да-кх цу дешаца дувзаденна РЭС болхлоша доаха бахьанаш. «Ай, сийна цIи я массанахьа йоаллар, «Цхьан юрта нагахьа бIоагIа мича бисаб ший метте», «Дерригa а тока саьргаш Iолийга дада тха», «Ди — бийса ца къовсаш болх беш да тхо...».

Хетаргахьа, из къамаьл сога деча хана бицбенна хила безаш бар уж, со цу районера волга. Вешта, цхьаькха а хила мег: Укхан-м фу ховра, е фу кхетаду укхо тха балха тIа аьнна. Цхьаькх-м да, сона хIама хой а, е ца хой а, цкъа-дале, цу районе вахаш а ва со, шозлагI-дале, цу михо цига даьр дика довзаш а ва. Из дIахайча бакъахьа хетар сона РЭС начальника а, цун болхлошта а.

М. МУТАЛИЕВ,
тха соб. корр.

ТIЕХЬАТЕТТА ЙИШ ЙОАЦАЧА КХАЬЧАД

Укх деношка вай республика кепайоазон средстваш а хоам баргга хьажжа, гIалгIай къаман автономни юхаметта оттаяра дош дIахо ме тетта сихагIа а шерагIа а даржаш доагIа вай лоалахой — хIинрий мехка экстремистски, националистически къамаьлаш, чIоагIлуш йоагIа сталинско-бериенски режима ханашка ше толхадаьчча тайпара истори дIачIоагIде гIерташ статьяш язъеш хьекхачэ перой шок, гIалгIай къам IотеIадеш, из харцлув, яхаш собранешка, сходашка, митингашка детта цIогIарч. ГIалгIай къаман исторех бакъдар алавеннар ца вутац моттигаш, а нийсенний. Из бахьан долаш техха дIаваькхар дукха ха йоаццаш мара хьатIа ца вена. «Социалистическая Осетия» яхача газета редактор а. Уж ба шоай къам тувладе, шин къаман-лоахошта юкъера бувзам, интернациональни вежарал дохаде гIерташ бола цхьабола историкаш, Iилманхой, интеллигенташ да тхо, яха тайп-тайпара бола хьалхара а таханара а чиновникаш. ХIаьта цу тайпара бола нах моллагIча къаман а нийслуш, хул ГIалгIай теша а теш, ха а хов из «бIал» цар чакхбаргбоацалга, ши къаман шоайла духьал царна отталургдоацалга.

ХIаьта а цу оазай гIай ца юкайнча яргьяц, хIана аьлча нах диканга хьеха оаз яц из.

Цудухьа вIалла ца хиннача тайпара сагото тIакхаьча хьувз Нохч-ГIалгIайче даха къамаш, къаьстта гIалгIайн нохчийн. Шин адресагIа да цар деш дола кхайкарал. ЦаI — лакхехьа (гIалгIай къаман автономе дош сихагIа цхьан кога тIа даккха яхаш), шоллагIдар — лоалахошка (сатоха, сацийта уж экстремистски оазаш из дош цхьалха даллалца, яхаш).

Из сагото яр укх деношка Наьсаре йиъ районера (Наьсарера МагIалбикера, Сунженскии хIирашкахьарча Пригороднии) депутаташ вIашагIтехар. Цига цар вIашагIделлар лакхехьарча Iаьдалга — партега, правительствага укх 40 гаргга шера дувцаш хьадоагIа из дош цхьалха даккха, сацийта гIалгIай къамга кхыча репрессированни къамашка санна цхьан хана ена гIелал, дIаяккха «дерригача къамий баьччо» оттаяь хинна харцо, хIанз мукъагIа паргIата са даккхийта гIалгIайченга, аьнна деш дола дехар цIаькха а дIакхайкаде, аьнна. Из малагIча формаца, малагIча наькъаца цига дIакхоачийтаргда аьнна дага а баьлар депутаташ.

Цу деша хетаяь яр депутатий цу собранена тIеххьа хинна парте райкома пленум а. Цига а тIанийцар из дош сихдара даьча дехара резолюци а хIаьта хIирашкахьарча коммунисташка, беррригача къахьегамхошка, вай лакхехьа аьннача тайпара, гIалгIай къаман законагIа йоагIа бокъонаш ца ялийта гIерташ а хIаьта шин къаман юкъе цIур бехкаш а деш дола къамаьлаш а хьекха къоаламаш а сацийтар дехаш дола кхайкарал.

Из оаз царна дIахарга а хIаьта экстремисташа лаьцар малагIа никъ ба уж хьажарга а сатувсаш да гIалгIай къам.

М. ЗАНГИЕВ,
тха соб. корр.
А. САГОВ,
Наьсарен района «Ленина никъ» яхача газета редактора заместитель.

Эший обходной лист?

Балхара дIамелвоалача хIара сага обходной листа тIа кулг язде дезаш да, предприяте из де декхарийла болча наха.

Къахьегамах долча законодательствога диллача, балхара дIавоала ди балхара юххера ди да. Цу дийнахьа балхара дIавоалача сага каьхаташ нийсдаь, дIаводачоа дIадала мара ца дезаш кийчдаь хила дезаш а да. (РСФСР ПЗОТ 89 ст.).

ХIаьта, мишта вай вахаре из гIулакх? Балхара дIаводача сагага обходной каьхат лу цу дийнахьа. ШоллагIча дийнахьа дала а тарлу. Цул тIехьагIа са кхоачадаллалца кулг язде дезаш бола бехктокхаме нах лехаш ада везаш хул дIавода саг. Кулг язде дезараш ба: склада заведующи, библиотекарь, вIаши гIо дара касса болхло, профком, цеха начальник, кадрай отдела заведующи иштта кхыбараш а.

Предприяте кулгалхочо саг балхара дIавоалийташ кулг яздаьчул тIехьагIа цун дIадала деза шийн къахьегама книжка. ХIаьта дIалур обходной лист я. Из законаца доагIаш дац. РСФСР КЗОТ 99 статья тIа белгалдаьккха да, саг балхара дIавоалийташ кулгалхочо заявлене тIа кулг яздаьчул тIехьагIа цун кхьахьегама книжка хье ца дош дIадала деза, — аьнна.

Укхаза доагIаш дола хаттар отт: Балхара дIавоалаш кулг яздаь ди балхара тIеххьара ди лоархIаш хилча, хIаьта балхара дIаводачунге цу предприятена дIадала дезаш декхар доаллаш моттиг нийсъелча, фу де деза администрацес?

Из санна дола гIулакх нийсделча, балхара дIаводар соца а ца веш, дIавахачул тIехьгIа суде дIачу а денна, хьадаккха деза предприятес шийн декхар.

Х. БЕРСАНУКАЕВ.
А/К № 1436 ТПО «Чечингавтотранс»-а юрисконсульт.

1941—1945 ШЕРАШКА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР РАЙГОРВОЕНКОМАТАШКА ТIАХЬИЙХА ДАЙМЕХКА СИЙЛАХЬ-БОККХАЧА ТIЕМА ШЕРАШКА ТIОМ БЕШ А ГОСПИТАЛАШКА ЧОВНЕХ А БАЙНА, ДЕДОАЦАШ БАЙНА БIУХОЙ

(ДIахододар. Долалур 19-чеи, 21-чеи июле арадаьннача «Сердало» газета тIа).

Харсанлов Расул Азимович, Советски района райвоенкомато тIахьийхав, 835 стрелкови полке гIулакх деш хиннав, салте. ДIавеллав 1943 шера, 1 феврале, Курски областа, Медвенски района, Медвенко юрта.

Алексеев Павел Федорович, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, ППС 167, СП71 3, зIамагIавола лейтенант. ДIавеллав 1942 шера, Новгородски областа, Волдайский района, Язвище юрта. Йиша: Алексеева Мария Федоровна ях, Сунженски района, Нестеровски станице.

Базгиев Артаган Орцхоевич, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, воккхагIавола сержант, 1943 шера 6 октябре дедоацаш вайнав.

Бархавов Ахмед Мустадиевич, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, гIулакх деш ххнав СП 258, салте дIавеллав 1942 шера, 12 декабре, Воронежски областа Верхние Мамонски района, Дерезовка юрта. Гаргара нах бах Назрановски района Яндаре яхача юрта.

Григорьев Николай Константинович ваьв 1907 шера, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, лейтенант, дIавеллав 1944 шера, Латвийски ССР, Доболе (бр. в/кл) Сесаг Забурунова Мария Георгиевна, ях Сунженски района, Орджоникидзевская яхача станице.

Гришичкин Александр Иванович, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, лейтенант, дIавеллав 1941 шера, 2 августе, Киевски областа, Кагарлыкски района, Гребени юрта. Гаргара нах бах Сунженски района, Ассиновская яхача станице.

Гузенко Дмитрий Тихонович, ваь 1901 шера, Сунженски райвоенкомато тIахьийхав, салте, дIавеллав 1942 шера, Воронежски областа, Острогожский районе. (бр. мог № 368). Сесаг: Гузенко Устинья Ивановна ях хутор Давыденко.

Даннлин Петр Кузьмич, Сунженски райвоенкомато тIахьийха хиннав, гIулакх деш хиннав 1079 батальоне, салте, дIавеллав 1942 шера, 214 декабре, Волгоградски областа, Суровикински района, Максимовски хутора.

Глушенко Кондрат Яковлевич, ваьв 1905 шера, тIахьийхав Наурски военкомато, салте. ДIавеллав 1942 шера 5 апреле Тульски обл. Белевски р-на Будеговищи яхача юрта. Гаргал нах Науре бах.

Гусев Лаврентий Васильевич, ваьв 1907 шера, тIахьийхав Наурск военкомато, салте. ДIавеллав Новгородски обл. Новгородски р-на Веретье яхача юрта.

Ермаков Лукьян Севостьянович, тIахьийхав Наурски военкомато, салте (ефрейтор). ДIавеллав 1944 шера 27 июле е 1945 шера 2 феврале Латв. ССР Балвски р-на Балтиново яхача юрта, е цигарча Салдуски р-не «Пампаш» яхача тIемахой кашамашка. Сесаг — Ермакова А. А. ях Наурски р-на Ищерски яхача станице.

Занозин Василий Васильевич, тIахьийхав Наурски военкомато, гIулакх даьд 77 арт. полке, сержант. ДIавеллав 1944 шера 31 октябре Латв. ССР Лиепайски р-на Вайнадски яхача тIемахой кашамашка.

Подосинин Григорий Владимирович ваьв 1922 шера, Сунженски военкомато тIахьийхав, салте, 1943 шера 20 июле Псковски областа Великолукски района Марково яхача юрта дIавеллав. Волнякова Агафья Евдокимовна Сунженски района Троицки станице ях.

Романовский Григорий Антонович ваьв 1917 шера, Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 33482 салте, 1943 шера 30 июле Псковски областа Великолукски района Беседино юрта дIавеллав

Сотников Петр Васильевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 04411 салте, 1943 шера 13 октябре Запорожски обл. Мелитопольски района Ивановка яхача юрта дIавеллав. Цун нах бах Сунженски районе.

Реутов Алексей Васльевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, воккхагIвола сержант, 1944 шера 21 феврале Черкасски областа Лысянски района Жабенка яхача юрта дIавеллав. Цун нах бах Сунженски района Троицки станице.

Сничинов е Сичнов Иван Георгиевич Сунженски района военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1944 шера 3 апреле Псковски областа Псковски района Голушка яхача городе дIавеллав. Да Сичинов Георгий Яковлевич вах Сунженски района Орджоникидзевски станице.

Степанов Алексей Иванович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 2182 часть, 12. салте. 1942 шера 10 октябре Краснодарски края Апшеронски района Куринскии станице дIавеллав.

Тишков Кирилл Федорович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 48438 салте. 1943 шера 28 январе Краснодарски края г. Новороссийск дIавеллав.

Ульянов Дмитрий Ильич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав п/п 1436 в/ч 285 ефрейтор, 1942 шера 25 декабре Псковски областа Великолукски района Фелистово юрта дIавеллав.

Фоминский Александр Павлович ваьв 1909 шера. Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, гварде сержант, 1944 шера 19 марта Кировоградски областа Добровеличковски района Нововиктровка юрта дIавеллав. Сесаг оФминская Домна Федоровна ях Сунженски района Орджоникидзевски станице.

Хамхоев Газата Абукар Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1942 шера декабре Волгоградски областа Октябрьски района Громосковна яхача юрта дIавеллав. Воша Хамхоев Аьмад Назрановски района Яндаре вах.

Шиянов Иван Прокофьевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 33929 сатле, 1943 шера 16 ноябре Гомельски областа Лоевски района Уборки яхача юрта дIавеллав.

Шульга Степан Федорович ваьв 1904 шера. Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, сержант, 1942 шера 12 октябре Краснодарски края Апшеронски района Кабардински станице дIавеллав. Сесаг Шульга Александра Филипповна ях Ставропольски края Курсат юрта.

Юсупов ИбрахIим Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, 210 стрелк. дивизе 915 в/ч, салте. 1943 шера 3 сентябре Брянски областа Коноть поселкера дедоацаш вайнав.

Каторгин Андрей Алексеевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав. салте, 1943 шера 28 сентябре Киевски областа Весиюевски района Ященки яхача юрта дIавеллав. Цун нах бах Сунженски района Ассински станице.

Коновалов Михаил Кузьмич Сунженски военкомато тIахьийхав, гварде сержант, 1943 шера 26 декабре Краснодарски края Абински района Абински станице дIавеллав. Сесаг Коновалова Сунженски района Орджоникидзевски станице ях.

Корнев Дмитрий Александрович ваьв 1919 шера, Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, 54 стрелк. дивизе, 160 гвард. стрел. полка салте, 1944 шера 25 октябре Калининградски областа Нестеровски района Пушкино поселке дIавеллав. Воша Корнев Петр Александрович Назране вах.

Косаков Александр Тимофеевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1944 шера 10 апреле Псковски областа Палкински района Огнянниново яхача юрта дIавеллав. Сесаг Косакова Мария Александровна Сунженски района Карабулак поселке ях.

Леонов Петр Дмитриевич Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1943 шера 14 феврале Краснодарски края Абински района Шапсучски станице дIавеллав. Сесаг Звездунова Анна Ф. Сунженски района Орджоникидзевски станице ях.

Науменко Валентин Иллиодович ваьв 1905 шера. Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте. 1943 шера июле Краснодарски края Петровски станице дедоацаш вайнав. Сесаг Горохова Матрена Павловна ях Сунженски района Серноводски станице.

Подберезин Николай Тихонович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1944 шера 9 марта г. Киеве Лукьяновски кашмашка дIавеллав. Цун нах бах Сунженски района Нестеровски станице.

1944 шера 25 мае Молдавстр. полка гварде салте, ски ССР Новоаненски района Пугачины яхача юрта дIавеллав. Кузьмина Мария Сунженски района Троицки станице ях.

Жаданов е **Жданов** Иван Антонович. 1900 шера ваьв, Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, салте, 1943 шера 17 феврале Краснодарски края Тимашевски района Калинински станице дIавеллав. Сесаг Жаданова Мария Максимовна Сунженски района Орджоникидзевски станице ях.

Байттан Яков Иссакович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 44775 воккхагIвола лейтенант, 1943 шера 2 августа Белгородски областа Щебекински района Моилова Пристань яхача поселке дIавеллав. Сесаг Давыдова Нина Михайловна Сунженски района Ассински станице ях.

Зайцев Александр Иванович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, 973 ППС 319 МСБ салте. 1942 шера 26 июне Белгородски областа Щебекински района Белый Колодезь яхача юрта дIавеллав. Да Зайцев Иван Иванович вах Нохч-ГIалгIай АССР-е вах.

Зенкин Михаил Иванович Сунженски военкомато тIахьийха хиннав, п/п 4188 салте, 1943 шера 29 октябре Запорожски областа Мелитопольски района Мордвиново юрта дIавеллав. Цун нах Сунженски района Нестеровски станице бах.

(ДIахододар хургда).

НОВГОРОДСКИ ОБЛАСТЬ. Дукха ха йоаццаш Валдайски района Домаши яхача юрта ваха дIавахача ленинградца Юрий Васильевич Муранова боахам боккха бац: бетташ ши етт, ништтала шинараш, цхьа сиргIилг, коарча бешара лаьтта леладара йолч кийчоний мотоблок.

Ахархочо лерхI «Поломять» яхача совхозагара 12 гектар лаьтта, цига болх бара трактор хьаэца, 10—12 етта лелабе, царна доакъара баьцаш дIае, ялат хьалкхеде, совхоз Домаши яхача юрта я. Яьккхача шурех цхьадола дакъа совхоза дIатела лерхI ссуда дIатакхара, хIаьта вож йиса продукци йохкаргья кхы боахама долча гIулакха.

Домаше гучаваьннав Муранова дер дезаденна саг — Е. В. Кудров. ХьалхагIа из болх беш хиннав Ленинградерча заводе механик волаш. Цо а лаьрхIад ахархочун боахам болаш ваха.

СУРТА ТIА: Ю. Муранови (аьрдехьара вар) Е. Кудрови юртахой а хинна дIаболабеннаб.

А. ОВЧИННИКОВА сурт.
ТАСС фотохроника.

БЕРИЙ АХКА

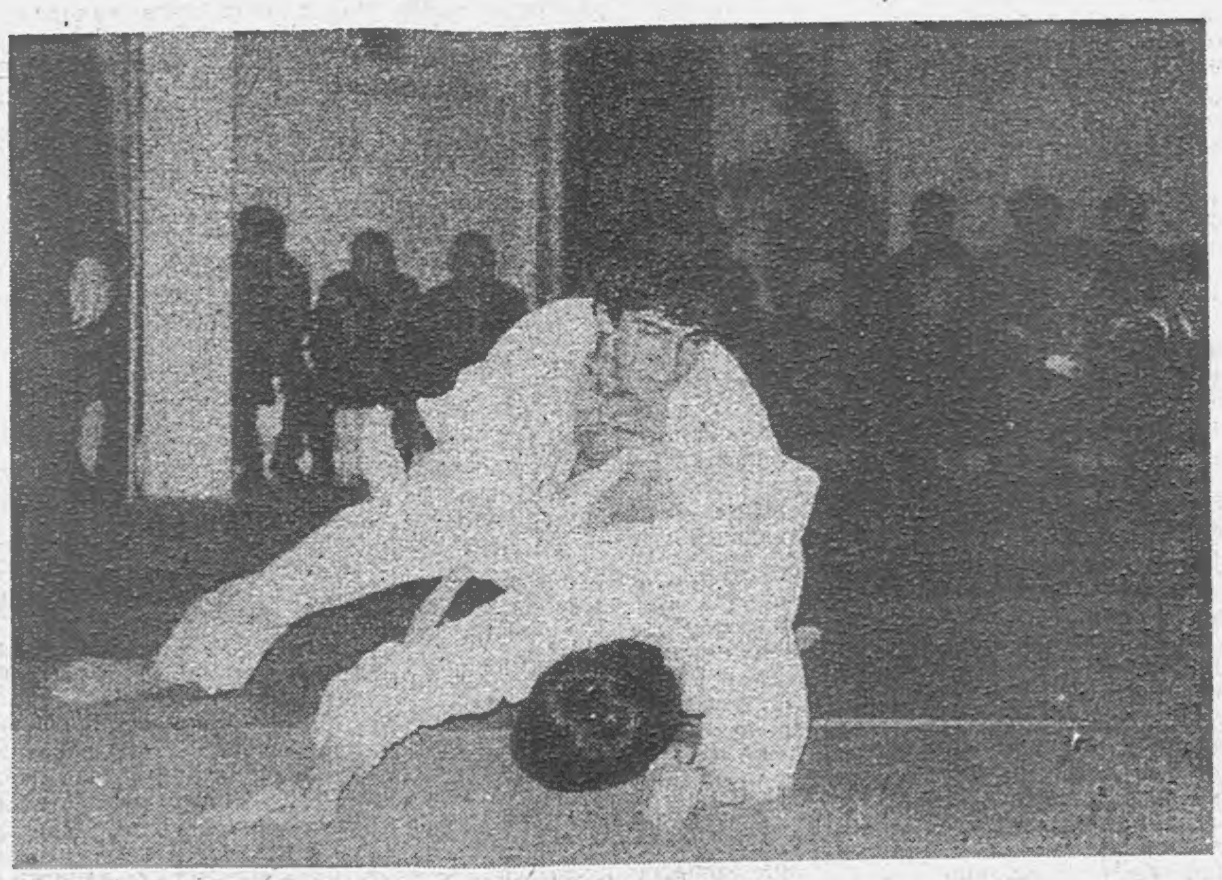

ДИКАГIА МЕЛДАР — ЗIАМИГАЧАРНА

ФОТОРЕПОРТАЖ

«ДикагIа мелдар — бераштa».. Цу девизаца ях вай паччахьалкхе, В. И. Ленина ше вIашагIаеллача хана денз. Тешалаш лаха гаьна ваха везац. Къаьгта долча тешалех цаI да — Грознера Ленински районни Пионерий ЦIа.

— Тха Пионерий ЦIагIа болх беш тайп-тайпара 183 кружок я, — яхаш, дувц директора Строгонова Евгения Павловнас. — Царна юкъе я технически, биологически, туристически, краеведчески, художественни кхоллама, спортивни яраш. Кружокаша шоай занятеш дIахьу бераш дешаш долча моттиге — школашка.

ДIахо Евгения Павловнас цIераш яьхар дикагIболча хьехархой. Уж ба — «Макромэ» яхача кружока кулгалдеш йола Самофал Ольга Кирилловна, «Юный эколог» яхача кружока кулгалхо Черман Лариса Давыдовна, «Умелые руки» — Братчик Татьяна Федоровна, бераштa сурташ дахкара говзал Iомаеш йола Золотина Лариса Николаевна.

Кружокашка тайп-тайпара говзалаш Iомаярал совгIа, укхаза сакъердаме вIашагIкхетараш а хул дешархой.

ХIаьта, хIанз, аьхки каникулашка, туристически походашка ба царех дукхагIа бараш. Нохч-ГIалгIайчен лоаман хозача моттигашка — Ведана, Харачое, ГIаланЧIож яхача Iама йисте, Жайрахье. ЧIишка — массанахьа шоаш кхебаьча Даймехка хозал тохкаш, цун культура а истори а Iомадеш ба кхувш боагIараш.

СУРТАШ ТIА:

1. «Макромэ» яхача кружока занятe.

2. Халкъа Iаьдалаш довзаш хургдолаш.

3. Художникаца Хасаханов Дарчеца вIашагIкхетар.

4. Спортивни кружока заняте.

В. САРАЛИЕВ.

ВАХАРА ОАГIОНАШ

ДЕГАШ ДОАССА МА ЛОЛДА

Дукха ха йоаццаш дар из. Грозненски универмага юххе гIолла хьадоагIар тхо.

Малхбузени маьркIажени юккъера ха яр из. Балхара чуухаш а шоай гIулакхa дIаюха ухаш а шортта адамаш дар ара.

Лаьтта оагIорахьа дIа хьежача Iотеха доахкача гIандашта юххе ниссa бартала Iовежа уллар цхьа нийсвенна къонах.

ЦIаьхха юхасайцар тхо цунна уллув. ТIахьежача хоза гIирса нийчвенна а гIовкеп йолаш а саг вар из. Фу хиннад-теш укханна аьнна тхо дIа-юха хьежача, хьалIай тIехьа бувлараш хьа а хьеже, бела а къеже, дIаболхар «веха уллаш из-м аьле».

Цхьабакъда, со а соцаръяр а шекдаьлар. Вехача сага вIалла а тара вацар из. Соца хинначо IотIакхайда пхьарс хьабебеллар. «ЛаьгIо пха-м бетталу укхун дийна-м ва хьона ер» аьлар цо.

ЦIаьхха даьгI бала болабелар синпха. Амма тхо дIаюха хьежача саг вацар тхона хьатIава. Кхалнах а бокхий нах а бар цу юкъа юхе гIолла дIаболхаш хиннараш. Шеко яцар унахочоа синха медицински гIо эшаш хилара. Вахарои Iоажалои шоайла къувсаш йола минуташ яр уж. Тхо шиъ мелла гIертача а тхога хьалъайлургволаш вацар вежа уллар. Цхан минута хетаделар сона кхайкача хаза саг воацача яьссача ара тхоаш дисача санна. Амма, укхаза уйлаш е дукха ха яцар. Сухал бе безаш дар гIулакх. Низах хIана соцавац аьнна хала соцавир оаха юхе гIола тIехвоалаш вола цхьа зIамсаг. Шийгара гIо дийхача, хьа тIа а вена, бартал улла къонах хьал а ийца, когаш арахьа болаш гIанда тIа IотIавиллар цо. Из а дIаваьнна дIавахар. Юха а цхьан юккъа цхьана дисар тхо кхоъ. Соцаръяр «Скори помощь» яха телефон тоха дIаяхар. Багах Iодаха цIий а долаш садоалаш, латташ волча къонахчунна юххе йиш еха латташ цIаьхха сигаленгахьа хьалхьежар со. Седкъий бIаргадайча сона дагадехар цIи хезача философа Канта дешаш. «Укх дунен тIа со цецвоаккхаш ши хIама да: вайна лакхера седкъий доахка сигален вайна чура нравственни закони», — аьннад цо.

«Скорая» хьа ца йоагIаш цу юхе латташ дукха ха яьккхар оаха. ЛаьгIуша-лаьгIлуш латтар бетталуш бола пха. Хадаш дар вахар. Дездelар са бе даьлла кулг. ВIашагIкъаьстар. МассагIдар цу минуташка сона дагаихар. Цхьан наьна воI, берий да, сесага цIенда маварий из.

Со уйлаех яьккхар хьатIаэттача цхьан эрсий воккхача саго.

— ТIема хана дукха бIаргабайнаб сона бовш бола нах, декъий. Бакъда цIаккха а хIама де йиш йоацаш а унзара а я-кх Iоажал, аьлар цо.

Воккхача сага бIаргех хий даьннадар. Меллашха хьабеделлар цо уллачун кулг. ТIаккха корта а лостабаь Iохийцар. Гобаьккха да-юха а хьежа аьлар цо, хIанз-м атта саг хьатIа а мича воагIа хьо Iовежавар аьнна, къаракъ менна ва, аьле, тесса вут. Ханнахьа лораш бийха хиннабаларе дийна виса а мегар ер.

Цу юкъе кхы а массехк саг хьагулвелар цига. Бакъда дуккхабараш тIехбувлаш дIаихар.

Веннар юха дийнлургвоацилга ховра сона. Со унзара йоахар цхьаболча наьха деrаш доассаденна, философа Канта ювца чура нравственность къийенна хиларо. Вежа уллачоа хьатIа а ца боагIаш тIехбийннарий уйла йора аз. Цхьан юккъа сай уйла а йир. Дала мадахьалда иштта хIама нийсделча, йиса тарлора-кх со, аьнна. Со уйлах яьккхар. Лораша тIа а дилла дакъа дIадихьар. Кисарча каьхаташка уж хьежача гучадаьлар веннар гуржегIара хьоашалгIа вена саг хилар. ХIаьта воккхача саго доккха са а даьккха аьлар: «Кхы дIахо синош дасса малолда вай».

Т. МАЛЬСАГОВА.

Редактор **Х. Э. АУШЕВА.**

ТЕЛЕВИДЕНИ

30 ИЮЛЬ, ОРШОТ, I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.

8.35 — «В мире животных».

9.35 — Н. Осипова цIерагIча Паччахьалкхен Академически эрсий халкъа оркестра концерт.

10.15 — «Сказка о старом эхо». Мультипликационни фильм.

10.20 — «Большой забег». Художественни фильм. (Польша).

12.00 — Искусства говзанчий концерт (ТВ Болгарии).

12.30 — Ха. ТСН.

15.45 — «Iилма вестник».

16.30 — Поэзе миноташ.

16.35 — Берий сахьат (немецки мотт а хьехаш).

17.35 — «Экономикен тхои», «Перестройка кадраш».

18.30 — Ха. ТСН.

19.00 — ДоттагIала ловзараш. Велоспорт. Спортивни гимнастика. США-ра передача.

21.00 — Ха. ТСН.

21.50 — «ЦIа». Короткометражни телевизионни художественни фильм. (Премьера).

22.10 — «Турпалхочун халхар». ССР Союза Паччахьалкхен Академически Доккхача театра спектакль. Италера передача.

00.30 — ДоттагIала вIашагIкхетар. МаIанах. Финал. США-ра передача.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.

8.15 — «Витебский вернисаж». Фильм-концерт.

8.50 — Короткометражни художественни фильмаш: «Очарование», «Печальное происшествие с хорошим концом», «Струны для гавайской гитары».

10.00 — Премьера документального фильма: «На грани жизни». БаьцовгIаш хIалак хиларах кIалхаръяхар.

10.20 — «Солнечный клоун». СССР халкъа артист О. Попов юкъе а волаш цирке гойтар.

10.55 — «По щучьему велению». Теникий Паччахьалкхен театра С. В. Образцов кулгал а деш оттаю фильм-спектакль.

12.00 — ДоттагIала ловзараш. Хоккей. Канада сборни — Швеце сборни. США-ра передача.

17.05 — Передачай программа.

17.10 — «Оглянись, завтра». Документальни фильм.

17.50 — Iалама дневник.

18.20 — Реклама (СПТУ № 5).

18.25 — Информационно-публицистически программа.

19.05 — Шун дехарца вIашагIкхетар! Илли оал Зангиев Руслана. (Встреча по вашей просьбе. Поет Р. Зангиев) (инг. яз.).

19.35 — Пхе серех дола художественни фильм: «Место встречи изменить нельзя». 1 сери. Одесская киностудия. Гостелерадио заказах.

20.45 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Вай хьоашалгIа да».

21.05 — «Летели жизнь...» В. Высоцкий Нохч-ГIалгIайче.

22.05 — «Послесловие».

22.40 — Мукъален ловзараш. Еза атлетика. США-ра передача.

РАДИО

30 ИЮЛЬ.

7.15 — «Сельская жизнь» яхача передача позывные.

7.30 — ТIехьа бусараш хила йиш яц.

7.40 — Передачай программа.

7.45 — Хоамаш.

7.55 — 8.00 — Музыкальни радиооткрытка.

8.15 — 8.45 — Iуйринара концерт (нохчий меттала).

9.15 — 10.00 — ЛадувгIа ашараш (гIалгIай меттала).

15.15 — 15.40 — Нохч-ГIалгIай радион телевидении инструментальни ансамблен солистни концерт.

16.00 — 17.00 — Информационно-хоамий музыкальни программа. Радиотелестудера ше йоаггIача тайпара йола передача.

18.00 — ТIехьара хоамаш (нохчий меттала).

18.10 — ТIехьара хоамаш (гIалгIай меттала).

18.20 — 18.40 — «Молодежи хан» (нохчий меттала).

ДЕШАРА ШЕРГА МИШТА БОЛХ?

Дукхха ха йоацаш мара школашкара гургал сеца беце а, керда дешара шу гаьна дац. Педагогаш а, школаш а кийчо еш ба цунна. Цхьацца уйлаш дагаухийт цу гIулакхо.

Вай бераша дицлургдоаца, тамашийна ди да цхьоалагIа сентябрь. Цу дийнахьа вайна бIаргагу школе болха дешархой, шоай дий-ноаной улув а болаш. Цул совгIа, цу Iуйрана вайна гу кортош кIайденна боакхий нах, цар из ди лархIар да из. Бераштa юкъе бIарг тIаотташ хул зIамагIа дола, эгтара хьалха деша долха бераш. Директоро а, хьехархоша а къамаьл дича, шоай классе дIачуболх уж, дукха хIама хьехадезаш йолча шоай хьехархочоа тIехьа. Укхаза деша а, язде а Iомабала безаш ба уж, дукха керда хIамаш да цар Iомадезаш.

Цу дийнахьа цар бIаргашка хьежача, вайна хьехархошта хов, деша безам болаш уж даьхкалга а, цар дукхача хIамашка сатувсилга а. Бакъда, дукха новкъостал а, йоакхо а эш бераштa школе. Iилмай лард мо, эстетически культура дIаIомае еза царна. Вайна ховш да хьехархоша урок яларал совгIа, чIоагIа лоархаш ба эстетически кхетам, хIана аьлча, хIара дешархо ши-ший оамал, вахара хьисап долаш хул.

Вай цIихеза волча советски педагого В. Сухомлинске аьннад: «ВIалла мегаргбац бера беррига низ дешара дIатIабахийта, хIана аьлча, дешархо из вар аьнна, эггара хьалха унахцIена саг хила веза из».

Вайна хов, хIара хьехархочун безам ба, бераш дикагIа дIакхетаргдолча оагIорахьа хьеха. Цудухьа хьехархошта а новкъостал эш. Классаш ларттIа оборудовани йолаш, эшаш мел бола хьоккхама кхоачам болаш хилча дешархой кхетам кIоаргагIа хул, хьехархошта а аттагIа хул.

Хаьдда аьлча, са безам ба Iаьлий-юртарча барх класс йолча школах лаьца ала. Цу школе дешача берех дукхагIдараш дика дешаш а кIоарга кхетам болаш а да. Бакъда, дешара тIерабоацаш, хардахьабаьннараш а нийслу царна юкъе.

Сона къахет цу берех, хIана аьлча, зIамига долча хана денз цхьацца бахьанашца гIолдаьнна да цар вахар. Цар ца дешара бехке хинна Iац пар дай-ноаной, цу гIулакха бехке я школа а. Классекабинете дIачуваьлча дешархочоа цу сахьате цу чу хьехар малагIа предмет да ховргдолаш хьоххама агитаци хила еза. Бакъда укх школе из долаш дац, хIана аьлча, школе кабинетни система яц, кабинеташ ца тоъар бахьан долаш.

Массала, дIадахача 1989—90 шерашка бIарчча цхьан дешара четверте шишша класс цхьана йолаш дийшар бераша, хIана аьлча дагадоацаш школа цхьа оагIув ремонта дIакъовлаезаш хилар. Цу гIулакха бахьан да — из школа чIоагIа тишъенна хилар.

ХIаьта, иштта хьале болх бе атта дий-теш хьехархошта? Лургбий теш цар бераштa балабезача тайпара кIоарга кхетам? ДIахо, школашка чIоагIа лоархаш я физически культура, тайптайпара ловзараш. Массайолча городерча а, юртарча а школашка бераштa яь я спортивни залаш, уж эшаш я царна, хIана аьлча физкультура — унахцIено я. Из спортивни зал вай ювцача школе йоацаш я. ТIакха, беррига из кхоачам ца хилча дувца йиш йий вай укхаза эстетически кхетамах лаьца?

ХIаьта цу школа гIулакх ишта дале а, нийсса хургдацар цу чу болх беш болча педагогех а, директорах а лаьца ца аьлча.

Дика болх беш дукха педагогаш ба цу школе, цхьабараш йоккха педагогически стаж йолаш а ба: Л. А. Бацаева, К. А. Гагиев, Т. З. Хамхоева, Ф. М. Мартазанова, кхибараш а. Ишта цу школе болх беш ба я РСФСР заслуженни хьехархо Цокиева Т. С.

Директор а, хьехархой а чIоагIа шоайла барт болаш болх беш ба школе. М. Х. Султыгов укх школе директор вола диъ-пхи шу мара деце а, шийна де могар даьд цо бераштa ларттIа дешара хьал вIаштIехьаданкха гIерташ, дукхказа ремонт а яйтай цо школе. Дукхказа дехар даьд цо керда школа хьалъе еза аьнна Назрановски райисполкоме. Бакъда, цхьаннахьа ца дехар дIатIаэцанзар. Дукха шераш дIаихад из школа иштта латта а керда школа хьалъергья аьнна а. 1992 шера хьаьвйисте яла езаш яр из, бакъда хьадаь, гуш хIама дац, хабар мара. Ше хиннача бесса латташ я къаьнара школа. Халкъа образоване министерства балхлошта дIахозаргъя аьнна хетт тхона Iаьлийюртарча дешархойн хьехархойн оаз. Кхы дIахо сатоха йиш йолаш дац царгара хьал.

Л. ГАГИЕВА.

ХЬАЬШИЙ ЭКСПЕДИЦИ

Грузински ССР-а историн, археологен этнографен института малхбоален отдела планашка хьежжа, укх шера историко-этнографически экспедици хилар Нохч-ГIалгIайчене гIолла.

Экспедице кулгалхо вар исторически Iилмай доктор, НГIАССРа Iилма заслуженни деятель А. Шавхелишвили. Экспедице дакъа лоацаш бар: воккхагIвола Iилма сотрудник, исторически Iилмай кандидат Т. Цолоев, воккхагIвола Iилма сотрудник исторически Iилмай кандидат Л. Маргошвили, соискатель Л. Гарсаев, архитектор Н. Цатнашвили.

Тахан оаха кепатох цу хьакъехьа материал.

Юкъерча бIаьшерений памятникашца ювзаенна полевой этнографически материал гулъяр — из дар экспедицена хьалхашка лаьтта декхар.

Юкъерча бIаьшерений памятникаш тоъал бIарчча йисай лоаман ГIалгIайчене а лоаман Нохчийчен Малхбузехьарча оагIон тIа. ХIаьта, Нохч-ГIалгIайчен шаьрача моттигашка цаI мара яц бIарчча йиса юкъерча бIаьшерений памятник — Карабулакски станицанеи Плиево юртанеи юххера боргIа-Каш.

Малхбоалехьарча оагIон тIа Нохчийчене кIеззига мара йисаяц юкъерча бIаьшеренашца ювзаенна архитектурни памятникаш: Веденски, Саясановски, НожайЮртовски иштта кхыча районий бахархоша хьалхагIа гIалаш лаьтта моттигаш хьахьувхе а.

Вайнах, шоаш аборигенаш хиларах тарра, Къулбаседа-Кавказа юккъера моттиг дIалоацаш хиннаб. Бакъда, цу моттиге гIолла кочевникаш чакхбаьннаб (скифаш, аланаш, сарматаш, кхыбараш). Цу гIулакхо ший лар йитай. V-гIча бIаьшеренгара деиз хазарий Iаьдал отт укхаза. Х-гIча бIаьшерене хазараштa когаметта (половцаш боагIа. XIII-гIа бIаьшерене татаро-монголаша дIалоац мехка доал. Из деррига Iаткъаш хилар нохчийн гIалгIайи исторически дIададахачунна. ХIана аьлча, вахара моттиг хувца йийзай цар, лоамашка лечкъа бийзаб.

Лоамчу хьалдахача вайнахьа тайпаштa готта хиннай. Лира къовсам лаьттаб царна юкъе: цхьадола тайпаш воккхаращца тIом беш хиннал. Низболчар бокъо эттай лоамашка.

Тушинций низ боаца тайпаш а, вайнаьха низ боаца тайпаш санна лоамчу, эггара халагIа йолча моттигашка баха хайшаб. Цар касткаста шоайла вIаши союзаш еш хиннай низ болчарна духьала латтар духьа. Цунна тешал ду этнографически материало.

Тайпаша хьалъеш хиннай тешаме йола, вахара лаьрхIа гIалаш, царна юхе — тIом бара лаьрхIа вIовнаш.

Ца хаддача тайпашта юкъерча цу къовсаме феодализм хьахул. Низ болча тайпай боккхагIбарех феодалаш хул. Феодальни общество хьахила йолалу патриархально-родовой общинашта когаметта.

Цхьабакъда, хетаргахьа, феодальни общество хьахилара процесс чакх ца йоалаш йисар. ХIаьта, рабовладельчески обществангахьа а дIаластанзар.

Патриархально-родовой обществагIа лоаман Нохч-ГIалгIайчене дукхха а архитектурни памятникаш йисай: нах чубаьха гIалаш, тIема гIалаш, склепаш, маьлха кашамаш (цхьан тайпана доалахьа хиннараш а дукккхача тайпай доалахьа хиннараш а) язычески цIай — пIалгаш. ХIаьта, кераста ди дIаболалуча хан-юкъах — юхедисад кераста храмаш — килс, дина хьакъехьара тайптайпара кхерий хIамаш.

Лоаман Нохч-ГIалгIайчене архитектура памятникаш тахкаро общества социальни, экономически дифференциацех кхетам лу вайна, патриархально-родовой строй йохара хьашташ довзийт, нах боацабара элементаш, классаш а эксплуатаце формаш а хьахилара наькъаш белгалдоах. Архитектура памятникаша тешал ду Грузеца а кхыча лоалахарча мехкашца а айхка бувзамаш хинна хиларах.

Белгалдаккха деза нохчии гIалгIайи материальни культура цаI хиларах йолча Е. И. Крупнова уйлана тешал деш дола цхьа хIама — из да нах чубахаш хинна а тIема а гIалаш дIаяржара доазув.

ГIалгIай культура дIаяржара малхбоалехьан доазув ларрхIа деза Шары-Аргун яха хий Чанты-Аргун яхача хица вIашагIкхетталца йола атагIе. Бакъда, из доазув условни да, хIана аьлча, дIаяхача бIаьшеренашка Шаро-Аргуна малхбоалехьа а хиннай гIалаш. Масала, Харачое, иштта кхы дIахо а.

ГIалгIай культура яржара къулбаседа доазув Iаьржача лоамай къулбехьарча оагIорахьа гIолла йода.

ГIалай культура яржара малхбузен доазув лархIа деза Къулбаседа-ХIирийче, Кабардино-Балкари, Адыгея, Черкесси. Цунах дола тешал — Вахушти Багратиона яхар: гIалгIай тIехдика говзанчаш ба. IалаЬмате дика йотт цар гIалаш, крепосташ, шоашта меттале кхыча къамашта а йотташ.

Цхьабакъда, Тийрка аьрдига оагIорахьара гIалаш (Ларс, Чми, кхыяраш) вайнаха етталга тешшаме ховш да. ХIана аьлча, йоазонашка хьежача гучадоал хина шиннa оагIорахьа, из лоамашкара арадоаллача, гIалгIай баьхалга. Вахушти Багратиона материал меттале, къаьгга дола тешал да Ассински чIоже чура гIалай тIехдика комплексаш, бIаьш гIишлой вай ханага хьакхаьчай цига, бакъда, чIоагIа телха а сихха реставраци йе езаш а я.

Цу экспедице гулъяча материалаша белгалдоакк х малхбоален Грузе лоаман моттиге гIалай культура яржар ГIалгIайченгахьара доагIаш хилар. Цу материалаша белгалдоаккх иштта Малхистен, Майстен, лоаман Нохчийчен кхыча районашкен моцагIа цхьадолча даькъе тушинцаш баьха хилар (бацой).

Эггара, дукхагIа гIалаш Iайна моттиг Асса яхача хина лакхе я — ГIалгIайче а ХIирийчене а Хевсурате а Дагестане а (Черная, Хевсурская Арагви, яхача хиштa йисте) цхьаннахьа а укхаза санна дукха гульеннаяц гIалай комплексаш.

Духьал цхьан зIаммигача Эрзи яхача юрта 20 кхаччалца вIовнаш я. Ала мегаргда лоаман ГIалгIайче «гIалай культуран» нана я аьнна. Хетачох, укхазара из культура ХIирийчене а Хевсурате а кхаьчай.

ГIалгIайчене йолчар кепара яц Кабардереи Дагестанереи гIалаш. Цу тIа ГIалгIайчера гIалаш, культурага, архитектурага, говзалга, стилега диллача, лоалахарга къамий йолчул йIаьхийгIа я.

Грузински академика И. А. Джавахишвиле-тохкамаша гучадаьккхад Кахетен Картлен яхача областашка, топонимикага диллача, моттигай, лоамий, хина, чIожей цIераш вайнаьха происхождени йолаш хилар.

И. А. Джавахишвилена хийттар бакъдеш я оаха гулъяь материалаш а. Лакхемел доаладаьр ларде а лоацаш, ала йиш я гIалай культура ГуржегIа цхьадолча даькъе ГIалгIайченера енай аьнна.

Мишта кхетаде йиш я, хIаьта, Шаро-Аргун яхача хина малхбоален оагIорагахьа дIа тIема гIалаш ца хилар? Лакхе вай белгалдаьккхача тайпара Ножай-Юртовски Саясановски, Веденски районий бахархой багахбувцамах гучадоал моцагIа тIема гIалаш укхаза еш хинналга. Амма, из иштта дале а, гIалаш укхаза дукха ца хинначоа тара да. Цун бахьан, тхона хетачох, укхазарча лаьттан тIехен суртаца дувзаденна да. Лоаман ГIалгIайченеи Нохчийчен Шаройски Итум-Калински, Шатойски, Галанчожски моттигашка саннен сов чIоагIа тийда, кегаянна яц укхазара лаьттан тIе. Лоамаш шоаш а лохига да укхаза, лоабата сома тIоа тIауллаш а да. Цу дерригане а новкъарло ю лакха йола тIема гIалаш хьалъяра. Нохчий лоамантIен малхбузен даькъе хIара лаьтта мел хьаьда моттиг гIишлон кхера боаккха карьер я.

ТIема гIалаш хьалъеш хиннай тайпашта юкъебоагIача наха шоаш, цу гIулакха лай а тIа ца буташ, маьхах нах а чу ца оттабеш.

ХIара гIала тайпан доалахьа хиннай, даьй карара тIехьен кара а йодаш. ТIема гIалаш тайпай гIишлош хиннай яхаш дувц Iилманхоша Л. П. Семенова а, И. П. Шеблыкина а.

Экспедице оаха гулъьча материалаша а цхьаццадолча даькъе бакъъю Iилманхой уйлаш.

Материалашцара болх чакхбаьнначул тIехьагIа, укх темах долча керттерча хаттараштa жоп денначул тIехьагIа, ер чоалхане а лоархIаме а йола проблема кепайоазон тIа гIолла дIайовзийта лерхI оаха.

А. ШАВХЕЛИШВИЛИ, экспедице начальник, исторически Iилмай доктор, Грузински ССР-а И. А. Джавахишвиле цIерагIча историн, археологен, этнографен института керттера Iилма болхло, Нохч-ГIалгIайчен Iилма заслуженни болхло.

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктокхама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12, промышленностен транспортен — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84, 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ03095. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2473.